

LEGĂTURILE SUDICE ALE CULTURII PRECUCUTENI ȘI GRUPULUI ARIUȘD DIN TRANSILVANIA*

Gheorghe LAZAROVICI¹, Cornelia-Magda LAZAROVICI²

Cuvinte cheie: *Precucuteni, grupul Ariușd, Cucuteni, Transilvania, Muntenia, conexiuni sudice*

Keywords: *Precucuteni, Ariușd group, Cucuteni, Transylvania, Muntenia, southern connections*

Cultura Precucuteni

Preocupați de materialele Precucuteni din Transilvania și de opiniile diferite cu privire la atribuirea lor pe faze de evoluție, am alcătuit o bază de date pornind de la cea realizată de Zoia Maxim³, la care am adăugat noile descoperiri. Pe baza studierii și analizei materialelor Precucuteni din zona menționată considerăm că aici avem de-a face doar cu materiale ce pot fi atribuite fazei Precucuteni I (noi deosebim o etapă Precucuteni IA, o alta IB și una IC⁴).

În prima etapă, Precucuteni IA (Fig. 2, Tabel 1B, marcaj roșu) sunt numeroase influențe sudice de tip Boian Bolintineanu și Giulești (cu verde, Fig. 1, Tabel 1A), ce au contribuit la nașterea culturii Precucuteni.

Chiar și în etapa Precucuteni IB mai sunt influențe sudice de tip Bolintineanu, Vădastra și Giulești (Fig. 3, Tabel 2, cluster 1a, marcaj vernil). Dar deoarece această fază nu este bine cunoscută sunt necesare unele rezerve determinate de cercetările sumare.

---

* Varianta în limba engleză a acestui studiu: Gh. Lazarovici, C.-M. Lazarovici, *The Southern connections of Precucuteni Culture and Ariușd Group in Transylvania*, în G. Bodi, B. Govedarica, S. Hansen, A. Rubel, C.-E. Ursu (hrsg.), *Die Cucuteni-Kultur und ihre südlichen Nachbarn. Forschungsgeschichte – Kulturbeziehungen – offene Fragen*, Suceava, 2020, p. 41-65.

¹ Universitatea „Lucian Blaga”, SIBIU.

² Academia Română, Filiala Iași – Institutul de Arheologie, IAȘI.

³ Z. Maxim, *Neo-eneoliticul din Transilvania*, BMN XIX, Cluj-Napoca, 1999, p. 99, fig. 113.

⁴ Gh. Lazarovici, *Eneoliticul din Transilvania*, în *Enciclopedia Cucuteni-Trypillia*, 2016 (în manuscris); Gh. Lazarovici, C.-M. Lazarovici, *Cultura Precucuteni în Transilvania*, în *AnBan*, XXIV, 2016, p. 37-74.

Analizând descoperirile din Transilvania, ca și cele din Moldova, considerăm că în vremea fazei Precucuteni II avem noi impulsuri sudice. S-ar putea ca acestea să marcheze o nouă migrație Boian în Transilvania, la nivel post Giulești, cum sugerează și descoperirile de la Cașolț, Feldioara, Leț, Turia ș.a.⁵.

Pe baza analizei pe care am făcut-o⁶, considerăm că în Transilvania este o evoluție locală a fazei Precucuteni I, cu mai multe elemente sudice. Importurile în mediu Turdaș II-III și Foeni din Transilvania ne determină să considerăm posibil un paralelism între Precucuteni IB și Precucuteni II din Moldova (similar cu cel de la Poduri, respectiv locuința L36 cu cele două complexe de cult, *Sfânta familie* și *Conclavul zeitelor*⁷). Nu sunt elemente specifice fazei Precucuteni II în Transilvania, ci doar două fragmente ceramice care indică importuri. Pe baza noilor date C¹⁴ pentru Transilvania putem aprecia începutul Precucuteni I în jur de 4700 BC, la același nivel cu Turdaș II, respectiv sfârșitul fazei Vinča C3.

Opinii generale

Reamintim, că în ceea ce privește evoluția culturilor arheologice există două opinii distincte.

Conform primei opinii, unii arheologi sunt adepții evoluției locale, dintr-o fază în alta. Astfel, în cazul Bulgariei, se presupune evoluția de la Karanovo I la Karanovo VI; unii colegi români consideră că are loc o evoluție de la cultura Boian la Gumelnița; unii arheologi unguri, pe de altă parte, consideră că este vorba de o evoluție de la Mezolitic la Kőrös; alții sunt adepții evoluției de la Lepenki Vir la Starčevo, de la Starčevo la Vinča respectiv la Vinča Tordoș = Vinča B (Serbia, deși Turdaș este Vinča C); de la Lumea Nouă la Petrești (colegii de la București și Alba Iulia) ș.a. Aceste opinii se nasc din cauza „școlilor” de arheologie care mențin terminologii sau opinii perimate fără revizuiți sau control. În același sens, se consideră că are loc o evoluție de la Precucuteni I la Precucuteni II (colegii de la București și Iași) și de la Precucuteni III la Cucuteni A₁ (colegii de la Iași și București).

Alți arheologi sunt adepții unor migrații sau difuziuni pe spații mai largi.

Din Neoliticul Târziu avem: Migrația Turdaș – Foeni ce a determinat nașterea Epocii Cuprului în Transilvania (specialiști de la Timișoara, Cluj, Alba Iulia); mișcarea Vinča C – Turdaș a fost orientată spre zonele de cupru de la Vrșac-At, prin Homojdia, Zorlenț spre Transilvania și Maramureș; o altă direcție a aceleiași mișcări ar fi putut fi

⁵ Gh. Lazarovici, C.-M. Lazarovici, *op. cit.*, 2016.

⁶ *Ibidem*.

⁷ D. Monah, *La datation par C¹⁴ du complexe culturel Cucuteni – Tripolie*, în M. Petrescu-Dimbovița, N. Ursulescu, D. Monah, V. Chirica (eds.), *La civilisation de Cucuteni en contexte européen. Session scientifique dédié au centenaire des premières découvertes de Cucuteni (Iași – Piatra Neamț, 24-28 septembre 1984)*, BAI I, Iași, 1987, p. 70.

spre nord în Crișana de sud, în zonele cuprifere de la Băița Bihor, Bucium, Criscior și, mai departe spre nord, până la Halmeu Vamă cu sursele Cavnice, Strâmbu Băiuț;

Migrația Foeni – Vinča D, legată tot de formarea civilizațiilor Epocii Cuprului în Transilvania, a determinat încetarea culturii Zau și formarea culturilor Petrești și a grupului Ariușd.

Nu trebuie uitate nici mișcările Karanovo IV (Boian); Karanovo V – Marica – Precucuteni – Karanovo VI KD – Gumelnița, în regiunea Dunării de Jos.

Din păcate, fiecare țară sau școală universitară folosește terminologiile proprii și nu există încă un limbaj unitar.

Cronologia absolută

O etapă importantă în precizarea relațiilor dintre cultura Precucuteni și Transilvania în noile situații au fost precizate de noi în lucrarea de sinteză despre Arhitectura Neoliticului și Epocii Cuprului⁸, prilej cu care am analizat și datele C¹⁴ existente atunci, ca și stratigrafia comparată, dar fără date analitice.

Noile studii și analize baesiene făcute de Florin Drașovean⁹ și mai apoi de către Dragoș Diaconescu¹⁰ sunt în măsură să aducă noi precizări, mai ales pentru unele situri din Transilvania în care au apărut materiale Precucuteni I.

De la început trebuie să precizăm că în centrul și vestul Transilvaniei doar rareori este vorba de complexe (locuințe sau gropi) în care să fie doar materiale Precucuteni, cu excepția unei gropi de cult de la Țaga, rezultat al unui „banchet” în care au apărut materiale Precucuteni I, cu factură specifică, care prezintă, în opinia noastră, o etapă târzie Precucuteni IC¹¹.

Din materialele publicate până acum, și din studierea celor aflate în diferite colecții muzeale pe care le-am studiat, apreciem că nu avem elementele caracteristice fazei Precucuteni II. Sunt doar două cazuri de decor realizat cu roțița (asemenea decor

---

⁸ C.-M. Lazarovici, Gh. Lazarovici, *Arhitectura Neoliticului și Epocii Cuprului din România. I. Neoliticul*, BAM IV, Iași, 2006, p. 544 și urm.

⁹ F. Drașovean, *Despre cronologia relativă și absolută a neoliticului și eneoliticului timpuriu din răsăritul bazinului carpatic. O abordare bayesiană*, în *AnBan*, XXII, 2014, p. 33-68.

¹⁰ D. Diaconescu, *Considerations concerning the chronology of the early Copper Age Tiszapolgár culture*, în *PZ*, 89, 2014, 2, p. 219-241.

¹¹ Groapa taie un complex distrus în nivelurile Zau III C: Gh. Lazarovici, *The Zau Culture*, în F. Drașovean, D. L. Ciobotaru, M. Maddison (eds.), *Ten years after: The Neolithic of south-east of Balkans, as uncovered by the last decade of Research. Proceedings of the Conference held at the Museum of Banat on November 9th-10th*, Timișoara, 2009, p. 179-217; Idem, *Evolution, absolute and relative chronology of the Zau culture*, în J. Šuteková, p. Pavúk, p. Kalábková, B. Kovár (eds.), *PANTA RHEI. Studies on the chronology and cultural development of South-Eastern and Central Europe in Earlier Prehistory presented to Juraj Pavúk on the occasion of his 75th Birthday*, *Studia Archaeologica et Mediaevalia XI*, Bratislava, 2010, p. 115-128; Idem, *Cronologia absolută, relativă și evoluția culturii Zau*, în *ActaMP*, XXXIV, 2012, p. 55-71.

apare și la Baia în Precucuteni IB, dar lipsesc inciziile specifice: hașuri între arcuri, caneluri spiralate, capacele specifice). Totuși sunt elemente ale fazei Precucuteni II în multe stațiuni, fără a fi importuri ale etapei Precucuteni II.

Din tabelele lui Fl. Drașovean și Dragoș Diaconescu cu analizele baesiene (fig. 4-6) se poate aprecia foarte bine începutul culturii Precucuteni în Transilvania în jur de 4600-4500 cal BC.

Legăturile sudice ale grupului Ariușd-Cucuteni

Grupul Ariușd, prin întreaga sa evoluție, nu poate fi separat de cultura Cucuteni.

Privitor la geneza culturii Cucuteni sunt două opinii, cu unele variații: originea din Precucuteni III și contribuția culturii Gumelnița – prin Stoicani-Aldeni, la geneza sa.

Trebuie să remarcăm că atunci când a fost extinsă periodizarea fazei A a culturii Cucuteni, când Protocucuteni a fost încadrat în periodizarea cucutenianului, importante au fost precizările și legăturile cu descoperirile Ariușd și materialele de la Bodești-Cetățuia-Frumușica, mai ales pentru definirea etapei Cucuteni A₁ și Cucuteni A₂. Ceea ce trebuie remarcat este faptul că la Bodești-Cetățuia-Frumușica sunt caneluri (cat. 23.28), puține incizii (cat. 66-67), decor realizat cu pieptănul (Bernadea), incizii și caneluri (cat. 196, 206, 208, 211-212), ca și unele elemente Precucuteni IIIB ca la Isaiia (cat. 218). Regăsim aici lamele de silex foarte lungi (cat. 442), atribuite adesea unor elemente străine.

Similare descoperirilor Ariușd I, sunt cele de la Bodești-Cetățuia-Frumușica (cat. 187-189, 202, 206, 208-209, 211, 213, 213^a, 217), atribuite nivelului I. Altele sunt similare etapei Ariușd AII (cat. 190-192, 192, 193, 196, 199, 200, 202, 209, 212 ș.a.), ținând de nivelul II. Este vorba de cele impropriu numite „bicrome”, ce sunt realizate cu culoare albă pe fondul negru sau roșu al vasului. Bicromie este atunci când se pictează cu două culori.

Considerăm că nașterea culturii Petrești (4800-4500 cal BC¹²) și a grupului Ariușd (înainte de 4600-4450 cal BC, vezi și Fig. 4-5)¹³ au fost determinate în primul

¹² F. Drașovean, *Transylvania and the Banat in the Late Neolithic. The origins of the Petrești culture*, în *Antaeus*, 27, 2004, p. 27-36 și bibl.; C.-M. Lazarovici, Gh. Lazarovici, *Arhitectura Neoliticului și Epocii Cuprului din România. II. Epoca Cuprului*, BAM VI, Iași, 2007, p. 37, 63, și bibl; WEB <http://arheologie.ulbsibiu.ro/radiocarbon/2007> și bibl.

¹³ *Opinii privind geneza*: I. Paul, *Die gegenwärtige Forschungsstand zur Petrești-Kultur*, în *PZ*, 56, 1981, heft 2, p. 197-234; Idem, *Cultura Petrești*, București, 1992; Z. Maxim, *op. cit.*, s. v. Petrești; Gh. Lazarovici et alii, *Șantierul arheologic Iclod. Campania din 1995*, în *ActaMN*, 33.1, 1996, p. 269-299; Idem, *Șantierul arheologic Fundătura-Poderei*, în *ActaMN*, 33.1, 1996, p. 301-321; Gh. Lazarovici, Z. Maxim, M. Meșter, *Șantierul arheologic Olteni*, în *ActaMN*, 34.1, 1997, p. 669-675; C.-M. Lazarovici, Gh. Lazarovici, *op. cit.*, 2007, p. 37, 159; A. László, *Datarea prin radiocarbon în arheologie*, București, 1997, p. 263 ș. a.; *Date C¹⁴*: C.-M. Mantu, *Cultura Cucuteni. Evoluție, cronologie, legături*, BMA V, Piatra-Neamț, 1998; Eadem, *Absolute Chronology of the Romanian Neolithic and its Connections with the aegeo-anatolian World*, în *La Préhistoire d'Anatolie. Génèse de*

rând de mișcarea Foeni din Banat¹⁴, care în Câmpia Transilvaniei durează până mai târziu¹⁵, alături de elemente locale Zau III-IV (sinteza Foeni – Iclod¹⁶) și cele Precucuteni IA și IB din Transilvania, deja influențate de Vinča C – Turdaș și elementele sudice din zona Dunării inferioare¹⁷, care contribuie la apariția lor, dar și a metalurgiei cuprului.

Datele pentru culturile Turdaș, Foeni și faza Vinča D sunt între 4700 și 4500 cal BC¹⁸. Turdaș III își încheie evoluția pe la 4600 cal BC¹⁹. Petrești A se încheie pe la 4450 cal BC²⁰. Precucuteni IA începe pe la 4700 cal BC și se încheie înainte de 4500 cal BC (probabil un Precucuteni IB). Există, deci, o perioadă de conviețuire de cca. 100 de ani, ceea ce confirmă importurile din diferite stațiuni ale Transilvaniei. Datele pentru Malnaș și Păuleni sunt după 4700-4600 cal BC, care ar corespunde unei etape Ariușd AII/ AIII. Deci, Ariușd I începe în vremea Precucuteniului IB. Aceste date presupun o contemporaneitate între Precucuteni IB și Ariușd I/ II. Datele calibrate sunt prea largi pentru a da răspunsuri exacte. Ele nu oferă informații despre seriile culturale și cronologice, pe care unii arheologi le neglijează, în vreme ce alții au făcut studii analitice detaliate pe materiale arheologice²¹.

---

deux mondes, Actes du colloque international Liège 28 avril-3 mai 1997, ERAUL 85, Liège, 1998, vol. I, p. 159-173; Eadem, *Relative and Absolute Chronology of the Romanian Neolithic*, în *AnBan*, VII-VIII/1999-2000, p. 75-105; Eadem, *Absolute Chronology of the late Vinča culture in Romania and its role in the development of the Early Eneolithic*, în N. Tasić, C. Grozdanov (eds.), *Homage to Milutin Garašanin*, Serbian Academy of Sciences and Arts, Belgrade, 2006, p. 277-293; A. László, *Az Erőd-Cucuteni-Tripolye kultúra időrendjéről/ On the chronology of the Ariușd-Cucuteni-Tripolye culture*, în *Dolgozatok (Uj sorozat/ Seria Nouă)*, I (XI), 2006, p. 9-28; Idem, *Despre arhitectura culturii Ariușd-Cucuteni-Tripolie. Tipuri de case, tehnici de construcție*, în N. Ursulescu (ed.), *Dimensiunea europeană a civilizației est-carpătice*, Iași, 2007, p. 103-130; Gh. Lazarovici, C.-M. Lazarovici, *Despre marile teme religioase din cultura Vinča*, în *AnBan*, 22, 2014, p. 105-132; <http://arheologie.ulbsibiu.ro/radiocarbon/> 2007, nr. 2596-2596 și bibl. mai veche.

¹⁴ F. Drașovean, *Zona Thessalo-macedoneană și Dunărea mijlocie la sfârșitul mileniului al VI-lea și la începutul mileniului al V-lea a. Chr.*, în *Apulum*, XLII, 2005, p. 20; Idem, *op. cit.*, 2014 și bibl.; <http://arheologie.ulbsibiu.ro/radiocarbon/2007> și bibl.

¹⁵ M. Gligor, *Așezarea neolitică și eneolitică de la Alba Iulia-Lumea Nouă în lumina noilor cercetări*, Cluj-Napoca, 2009, p. 132 și pl. CLXXVIII și bibl.; F. Drașovean, *op. cit.*, 2014, p. 2; D. Diaconescu, *op. cit.*, 2014; Idem, *Considerations Regarding the Absolute Chronological Position of the Prehistoric Cemeteries from Iclod*, în C. Virag (ed.), *Neolithic cultural phenomena in the Upper Tisza Basin, International Conference, 10-12 July 2014*, Satu Mare, 2015, p. 249-266.

¹⁶ Z. Maxim, *op. cit.*; Gh. Lazarovici, *op. cit.*, 2009; Idem, *op. cit.*, 2010; Zau IIIB Turdaș-Zau, Iclod Ib 4950-4850 cal BC; 5030-4840 cal BC; finalul la 4949 cal BC, după F. Drașovean, *op. cit.*, 2014; Gh. Lazarovici, C.-M. Lazarovici, *op. cit.*, 2014, p. 118-119, fig. 7, 9.

¹⁷ Gh. Lazarovici, C.-M. Lazarovici, *op. cit.*, 2016; Gh. Lazarovici, *op. cit.*, 2016.

¹⁸ <http://arheologie.ulbsibiu.ro/radiocarbon/2007> și bibl.; F. Drașovean, *op. cit.*, 2014.

¹⁹ F. Drașovean, *op. cit.*, 2014, Pl. I.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ D. Diaconescu, *Cultura Tiszapolgár în România*, Bibliotheca Brukenthal XLI, 2009, Sibiu; Idem, *Conșiderații privind cronologia epocii timpurii a cuprului în estul bazinului carpatic (cultura Tiszapolgár)*, în

Relațiile stratigrafice și numeroasele importuri Precucuteni I în Transilvania în mediu Turdaș mijlociu²², deci în fazele Vinča C2-C3,²³ sunt în cadrul intervalelor cronologice sus menționate.

Pe parcursul lucrării prezentăm și analizăm unele elemente care au stat la baza genezei fazei Ariușd I. După părerea noastră, cel mai important element care a atras comunitățile ariușdene este reprezentat de bogățiile în minerale de cupru. De aceste minerale au fost interesate, deopotrivă, comunitățile fazei Zau III, fază foarte dinamică, în așezările căreia sunt puternice sisteme de fortificare²⁴, care controlează estul Apusenilor și nordul lor²⁵, iar în etapa Zau IIIA (Iclod IB), împreună cu comunitățile Turdaș ajung și la sursele de cupru din Maramureș.

Importanța surselor de cupru

Interesul pentru sursele de cupru este mai vechi.

Inițial s-a constatat un prim val din „socul Vinča C” (Turdaș – Vinča C1 la Schier, faza Gradačka) în Transilvania, urmat de un al doilea val Vinča C1 și apoi de cel Foeni la nivel Vinča C2. Toate acestea vor contribui la nașterea culturii Petrești, alături de fondul local (culturile Turdaș și Zau). Cercetările din Serbia au demonstrat că grupul Gradačka a fost primul interesat de metalurgia cuprului, ocupând zonele cuprifere de la Rudna Glava, Spalni Dolina, Maidan Peck, Veliko Laole – Strineac (9 km de Belovode)²⁶.

AnBan, XXI, 2013, p. 35-60; Idem, *op. cit.*, 2014, p. 219-241; Idem, *New remarks about the typology and the chronology of the Pločnik and Čoka copper hammer-axes*, în W. Schier, F. Drașovean (eds.), *The Neolithic and Eneolithic in Southeast Europe. New Approaches to Dating and Cultural Dynamics in the 6th to 4th Millennium BC*, Prähistorische Archäologie in Südosteuropa, Band 28, 2014, p. 221-241, ș.a.

²² Gh. Lazarovici, *op. cit.*, 2016.

²³ Ultimele noastre analize în C.-M. Lazarovici, Gh. Lazarovici, *op. cit.*, 2007; F. Drașovean, *op. cit.*, 2014; Idem, *On the Late Neolithic and Early Eneolithic Relative and Absolute Chronology of the Eastern Carpathian Basin. A Bayesian approach*, în W. Schier, F. Drașovean (eds.), *op. cit.*, 2014, p. 129-171.

²⁴ Gh. Lazarovici, Z. Maxim, M. Meșter, *Istoria societății*, în I. Mârza, *Monografia comunei Țaga*, Cluj-Napoca, 2009, p. 220-272; Gh. Lazarovici, C.-M. Lazarovici, Z. Maxim, *The Chronological and Cultural Place of the Vinča and Turdaș Cultures in Context of European Civilization*, în Z. Maxim, J. Marler, V. Crișan (eds.), *The Danube script in the light of Turdaș and Tărtăria discoveries. Exhibition catalogue*, Cluj-Napoca, 2009, p. 93-108; Gh. Lazarovici, *op. cit.*, 2009; Idem, *Cu privire la sistemele de fortificații din Transilvania și Banat din perioada neoliticului și a Epocii cuprului (Gornea, Parța, Iclod, Fundătura). Partea I: fortificațiile neolitice*, în *Angustia*, 17-18, 2014, 11-66.

²⁵ Gh. Lazarovici, *op. cit.*, 2010; Idem, *op. cit.*, 2012.

²⁶ B. Jovanović, *Metalurgija eneolitskog perioda Jugoslavije*, Beograd, 1971, p. 19-20, 105-106; Idem, *Istrazivanje pristorijskog rudarstva bakra na Rudnoi Glavi kod Maidanpeka/ Investigation of Prehistory Copper Mining in Rudna Glava Near Majdanpek*, *Tehnika, Rudarstvo, Geologija*, în *Metalurgija*, XXVI, 12, p. 2083-2089; Idem, *Rudarstvo i metalurgija perioda Jugoslavie*, în *Praistorija Jugoslovenskih Zemalja*, III, Sarajevo, 1979, p. 27-55; Idem, *Rudna Glava. Najstarije Rudarstvo Bakra na Centralnom Balkanu*, Bor-Beograd, 1982; *** Symposium, Donji Mijlanovac 1990; D. Antonović, *Copper processing in Vinča: new contributions to the thesis about metallurgical karakter of Vinča culture*, t. I-III, în *Starinar*, LII, 2002, p. 27-45, I.1-3; M. Blagojević,

Date despre clima din acele perioade (Fig. 8)

Beneficiind de unele analize asupra mediului geografic din zonele europene, bazate pe studiile elaborate de Daim și Neubaurener în 2005, și ale Henrietei Todorova din 2007 și altele²⁷, am corelat perioadele reci din evoluția climatului cu schimbările de arhitectură din Neolitic și Epoca Cuprului (Fig. 8). În Fig. 8.1 am notat cu mov perioadele reci și cu galben pe cele calde.

Aceste date sunt importante deoarece ne-au permis să interpretăm evoluția arhitecturii în raport cu răcirea vremii pe timp mai îndelungat pentru Vinča și cultura Banatului, în relație și cu ocupațiile comunităților. Toate acestea se reflectă și în arhitectura culturii Ariușd-Cucuteni, în nevoia de a face construcții mai trainice. Optimul climatic de la 4500 cal BC a jucat un rol important pentru așezările de durată și în practicarea agriculturii. Observăm, pentru Neolitic, că dezvoltarea arhitecturii este legată de perioadele reci, situație care se repetă și pentru Epoca Cuprului. În jur de 4500 cal. BC se trece de la o etapă rece la una caldă (Fig. 8.2).

Câteva date analitice și de stratigrafie

Pentru grupul Ariușd, cea mai bună stratigrafie provine din situl eponim, din cercetările lui Ferencz/ Francisc László. El a făcut săpături adecvate, a făcut tipologii bune și clare, a publicat într-o manieră complexă rezultatele cercetărilor sale (materialele au date statistice pe tipuri de forme, buze etc.²⁸) și a oferit și interpretări de stratigrafie comparată pentru siturile de la Ariușd și Olteni și comentarii despre altele²⁹.

Din cele șase orizonturi de stratigrafie de la Ariușd, precizate de F. László, observăm trei mari perioade de construcții edilitare, ceea ce probabil l-a determinat pe

---

The Transition from Late Neolithic to Eneolithic in Western Serbia in Light of Recent Research / Archaeological rescue excavations in the Kolubara mining basin, în W. Schier, F. Drașovean (eds.), *op. cit.*, 2014, p. 173-186; ș.a.

²⁷ F. Daim, W. Neubaurener, *Zeitreise Heldenberg Geheimnisvolle Kreisgräben*, Katalog zur Niederösterreichischen Landesausstellung 2005, Horn-Wien, 2005, Abb. 5; H. Todorova, *Die Paleoclimatische Entwicklung in VII-I Jt. vor Chr.*, în H. Todorova, M. Stefanovic, G. Ivanov (eds.), *The Struma/ Strymon River Valley in Prehistory, Proceeding of the International Symposium Strymon Praehistoricus, Kjustendil-Blagoevgrad (Bulgaria), Serres-Amphopolis (Greece), 27.09.-01.10. 2004*, Sofia, 2007, p. 1-6; Eadem, *Protocivilisation Varna 4400-4200 B.C.*, conferință la Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei Cluj-Napoca, April 2007; Eadem, *Die überregionalen Komplex Gemeinschaften, Kulturblocke und ökologischen Krisen in der Urgeschichte im Raum der unteren Donau VII-I Jahrtausend v. Ch.*, în *Studia Praehistorica*, 14, 2011, p. 143-153.

²⁸ Vezi serierile noastre pe datele sale de stratigrafie comparată în: Gh. Lazarovici, C.-M. Lazarovici, *Despre fazele A1 ale grupelor Ariușd și Cucuteni*, în *Angustia*, XIV, 2010, p. 27-108.

²⁹ F. László, *Stations de l'époque pre-mycénienne dans le comitat de Haromzek*, în *Dolgozatok – Travaux*, 2, 1911, 2, p. 175-259; Idem, *Festett edények az eösdí és oltsemi telepekről*, în *Archaeologiai Értesítő*, XXXII, 1912, p. 57-66; Idem, *Asatások Erösdí östelen/ Fouilles à la station primitive de Erösd (1907-1912)*, în *Dolgozatok*, V, 1914, 2, p. 279-386; Idem, *Les types de vases peints d'Ariușd (Erösd)*, în *Dacia*, I, 1924, p. 1-27 ș.a.; noi am făcut o serie de analize de stratigrafie comparată pe computer în Gh. Lazarovici, C.-M. Lazarovici, *op. cit.*, 2010, p. 38-42, fig. 17-18, din care rezulta că nivelele VII-V sunt corelate.

S. Sztáncsuj să precizeze trei etape de evoluție a culturii Ariușd. Noi vedem, însă, patru etape. Trei etape Ariușd I-III, corespund cu Cucuteni A₁-A₃, iar cea de a patra etapă, Ariușd IV este contemporană și determinată de elemente Cucuteni A-B.

În opinia noastră, dar și după datele C¹⁴ de la Malnaș-Băi³⁰, vedem un început mai timpuriu pentru grupul Ariușd decât pentru Cucuteni A₁, tocmai datorită influențelor din sud-vest și sud (Vinča C, Turdaș, Foeni, Sălcuța).

Elemente care deosebesc grupul Ariușd I de cultura Cucuteni A₁

Cercetările noastre în zona Carpaților Răsăriteni au fost restrânse, dar au fost atent coordonate și descrise, cu analize statistice pe materiale, în special pentru Olteni și Păuleni.

Olteni – Dâmbul Cetății³¹. În sondajele noastre de la Olteni (în marginile săpăturii lui F. László), în datele de stratigrafie apare clar un orizont cu gropi și bordeie (vezi profilul la Fig. 10). În nivelul din care pleacă gropile și bordeiele predomină o ceramică cu amestec mineral (nisip fin, nisip, nisip cu bobul mare). În nivelul Olteni I, Păuleni I și Bodești-Cetățuia-Frumușica I sunt complexe cu ceramică neagră și roșie, ce au amestec mineral și pictură cu alb pe fondul negru sau roșu al vasului.

Ceramica neagră, pictura cu alb pe roșu sau alb pe negru, pasta cu amestec mineral, cu nisip, bine lustruită (Fig. 18.1), cu motive simple, formate din linii, linii în unghi (Olteni I), ne determină să observăm legături cu grupul Foeni-Petrești A (Fig. 20.1, 23.6-7³²) prin pictura cu motive rectilinii cu alb pe negru sau roșu pe negru, caracteristică după noi pentru etapa Ariușd I, la care se adaugă o serie de forme ceramice Foeni din Banat și Transilvania³³.

Despre legăturile dintre Cucuteni și Petrești și-au exprimat opinia diferiți cercetători de-a lungul timpului, mai ales pentru Cucuteni A₁³⁴, dar atunci nu era

³⁰ Ne referim la datele prezentate în A. László, *op. cit.*, 2006; Idem, *Some Aspects of the Tărtăria Issue*, în *Signs and Symbols from Danube Neolithic and Eneolithic*, Bibliotheca Brukenthal 35, Sibiu, 2009, p. 57-65; S. J. Sztáncsuj, *Eneoliticul în sud-estul Transilvaniei. Cultura Ariușd*, teza de doctorat, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2011, p. 279, Fig. 98.

³¹ D. Buzea, *Descoperirile arheologice de la Olteni, jud. Covasna*, în *Corviniana*, X, 2006, p. 67-122.

³² Gh. Lazarovici, C.-M. Lazarovici, *op. cit.*, 2010, fig. 21b, decorul se aseamănă cu importul din Fig. 12b.

³³ Foeni din Banat, F. Drașovean, *Die Petrești-Kultur*, în *PZ*, 72, 1997, 1, p. 53-80, tipurile B4b (0,80-1 m), A4a și C3 cu S. J. Sztáncsuj, *op. cit.*, 2011, tip Ac1, Ac2, Bc2c = M. Gligor, *op. cit.*, 2009, Pl. LXXVII.2-3, LXX, LXXI.1-2, LXIII.3, LXXX.1, LXXXVIII.1, 4-5, LXXXIX.1, 2, 4, XC.1-2, XCII.1-5, 9 Foeni din Transilvania. La fel pentru suportul de vas C2 de la S. J. Sztáncsuj = cu M. Gligor, *op. cit.*, 2009, Pl. LXXXV.4-5, CII, CXII-CXVI; iar pictura rectilinie la Pl. CXLI-CXLIII ș.a.

³⁴ Vl. Dumitrescu, *Originea și evoluția culturii Cucuteni-Tripolie (I)*, în *SCIV*, 14, 1963, 1, p. 64-65; Idem, *Considerații cu privire la poziția cronologică a culturii Precucuteni III în raport cu culturile vecine*, în *Apulum*, VII, 1968, p. 42; Vl. Dumitrescu, A. Bolomey, F. Mogoșanu, *Esquisse d'une préhistoire de la Roumanie*, București, 1983, p. 114.

cunoscut grupul Foeni și legăturile sale sudice din mediul Vinča C și D³⁵. Canelurile late erau puse exclusiv pe seama culturii Gumelnița A₁-A₂³⁶, nu se făceau referiri la Vinča D³⁷ și Sălcuța II³⁸, iar acestea, după cum se poate observa, sunt canelurile vremii în civilizațiile respective din Balcani. Ceramica din locuințele de suprafață (Olteni II), decorată cu linii subțiri albe și motive din puncte albe (Fig. 12.c, 14, 18), asociată cu unele fragmente policrome și ornamente din incizii uneori pictate (Fig. 12), țin, în opinia noastră, de etapa Ariușd II care dăinuie, unele fiind de aspect Precucuteni II. Cum în Transilvania nu avem un Precucuteni II, considerăm că ele vin prin contactul cu cultura Cucuteni din Moldova.

Păuleni – Dealul Cetății³⁹. În primul nivel de locuire de la Păuleni (Păuleni I) avem un complex (L24, Fig. 12A.a) cu podeaua cu mai multe lipituri, cu vetre de foc ce s-au mutat dintr-un loc în altul (Fig. 12B.b). Acest complex are puțină ceramică, în marea majoritate fiind de culoare neagră și neagră cenușie, pictată cu alb (Fig. 12.C). Locuința 24 avea o structură masivă din pari (Fig. 13), cu pereții din lemn (nu s-a găsit chirpici și nici lut galben care să ne fi determinat a presupune existența unei structuri de lemn cu lut).

În vecinătatea sa era un alt complex, locuința L21, care într-o primă etapă avea podeaua puțin adâncită pentru a obține o orizontalitate (impusă de existența unei pante), și ea cu urme de lipitură. Cele două locuințe sunt contemporane o perioadă de timp, apoi peste L24 se ridică o nouă construcție, L5.

Locuința L21 a fost refăcută când s-a ridicat locuința L5, fiind adăugat un etaj deasupra, iar distrugerea L21 are loc odată cu L5 și L5a⁴⁰.

---

³⁵ Comentariile noastre: Gh. Lazarovici, C.-M. Lazarovici, *op. cit.*, 2010.

³⁶ V. Voinea, *Ceramica complexului cultural Gumelnița - Karanovo VI. Fazele A1 și A2*, Constanța, 2005, Anexa 2, Pl. II.32-33.3, nr. 116, II.46; 62.4-5 61.12, 62 1-3 ș.a.

³⁷ Caneluri late și spiralate la Vinča – Belo Brdo: M. M. Vasić, *Preistoriska Vinča, Vol. 4 [Keramika]*, Izdanje i štampa Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1936, inv. 1104, 1009, 1140, 1513-1515, 1522, 1545, lista XXXIX inv. 1525; 1932b, Fig. 241.

³⁸ A. Radu, *Cultura Sălcuța în Banat*, Reșița, 2002, Fig. 49.2, 60.9, 69.1, 5, 13, fig. 364; tip C3, fig. 58.7, 58.8-10, 58 ș.a.; privind datările: A. Radu, *Câteva considerații asupra datărilor C¹⁴ și a condițiilor climatice referitoare la complexul cultural Bubanj-Sălcuța-Krivodol*, în *Banatica*, 16, 2003, 1, p. 153-168.

³⁹ Despre săpături există o teză de doctorat a lui Dan Buzea în curs de publicare (D. Buzea, *Așezarea eneolitică de la Păuleni. Rolul și locul ei în cadrul eneoliticului din zona Carpaților Răsăriteni*, teză de doctorat, Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu, 2009); Gh. Lazarovici et alii, *Descoperirile eneolitice de la Păuleni. Campania 2001*, în *Angustia*, 7, 2002, p. 19-40; V. Kavruk, D. Buzea, Gh. Lazarovici, *Șoimeni, com. Păuleni Ciuc, jud. Harghita (Csikksomortán). Punct. Dâmbul Cetății*, în CCAR. *Campania 2004*, CIMEC, 2005, indice 216; Idem, *Șoimeni, com. Păuleni Ciuc, jud. Harghita (Csikksomortán). Punct. Dâmbul Cetății*, în CCAR. *Campania 2006*, CIMEC, 2007, indice 186 ș.a.

⁴⁰ Gh. Lazarovici et alii, *Descoperirile eneolitice de la Păuleni*, în *Angustia*, 5, 2000, p. 103-130; V. Kavruk, D. Buzea, Gh. Lazarovici, *op. cit.*, 2005; D. Buzea, Gh. Lazarovici *Descoperirile Cucuteni – Ariușd de la Păuleni – Ciomortan „Dâmbul Cetății”*. *Campaniile 2003-2005. Raport preliminar*, în *Angustia*, 9, 2005, p. 25-88;

Evoluția ceramicii este dinamică, alături de pictura cu alb pe negru apare și cea cu alb pe brun deschis, dar culorile la multe din vasele de pe podeaua locuinței 5, dar chiar și din groapa-puț a locuinței 21, sunt arse secundar, iar culoarea originală se păstrează doar pe unele fragmente (Fig. 13B, 14.2.6-7). Unele vase sunt arse în tehnica *blacktopped* (Fig. 14.3.1, 14.2.6-7, 14.3.1,11).

Toate locuințele, L24, L21, L5, L5A aveau structuri masive de lemn, iar unele precum L5, L5A podele suspendate, pereți de lemn și, așa cum am menționat, etaj la L24⁴¹. Structuri de pari cu împletituri de nuiele, nu mai înalte de 50-60 cm, s-au găsit în zona unor locuri de dormit. Acolo nu s-au găsit vase întregi.

Analizele statistice de la săpăturile la care am participat arată predominarea amestecului mineral (nisip, nisip și cioburi, nisip fin) mai ales la Păuleni⁴², spre deosebire de Ruginoasa (Cucuteni A₃), unde proporțiile sunt echilibrate între principalele categorii ceramice.

Mai precizăm că întreg materialul din locuințele L24, L5 și L5A a suferit arderi secundare, ceramica având nuanțe de culoare roșie, portocalie, dar la origine ea era neagră sau neagră cenușie. Arderea secundară și schimbarea culorii ceramicii poate deruta (Fig. 14.2.7)⁴³.

Din tabelele realizate de noi rezultă că la baza formării grupului Ariușd nu stau aceleași elemente ca pentru Cucuteni în Moldova. În Transilvania, lipsesc descoperiri Precucuteni II și III⁴⁴, iar apariția Ariușdului este legată de mișcările sudice, Vinča târzie, Foeni, Boian – Vidra, Vădastra, dar și de cele sud dunărene (vezi *Cultura Precucuteni în Transilvania*)⁴⁵.

Deoarece în unele stațiuni, cum este cazul la Poduri-Dealul Ghindaru în ceea ce se numește Cucuteni A₁ sunt tehnologii, forme, decor Precucuteni nu putem lua în considerare încadrările culturale, deoarece ele sunt declarative, iar datele C¹⁴ arată o contemporaneitate parțială între Precucuteni II și III. Aceasta demonstrează existența

Gh. Lazarovici, C.-M. Lazarovici, *op. cit.*, 2010; D. Buzea, *op. cit.*, 2009; D. Buzea, A. Kovács, *Pintadere descoperite la Păuleni – Ciuc „Dâmbul Cetății”*. *Cultura Cucuteni-Ariușd*, în *Angustia*, 14, 2010, p. 129-140.

⁴¹ Gh. Lazarovici, C.-M. Lazarovici, *op. cit.*, 2010, p. 55-57 și figurile 46a-48.

⁴² Cluj-Napoca, Miercurea Ciuc, Sfântu Gheorghe, Brașov și Viena (Naturhistorische Museum (NHM)).

⁴³ Ne referim și la materialele din Moldova; de exemplu la Poduri, Scânteia sau în alte situri unde podelele sunt arse, ceramica de pe ele și-a schimbat culoarea aproape în întregime. Fără analize statistice comparative cu materialele din strat (cum am procedat cu materialele de la Păuleni unde avem 11.280 de înregistrări din care 6.120 din complexe) se pot strecura erori când se operează cu analogii pe vase întregi mai ales din complexe. În aceste situații, datele analitice sunt importante, diminuând erorile de interpretare după vasele păstrate întregi sau cele cu decor care de obicei sunt publicate.

⁴⁴ Gh. Lazarovici, *Cultura Precucuteni din Transilvania*, în *Enciclopedia Cucuteni-Trypilla*, 2016 (în manuscris).

⁴⁵ Gh. Lazarovici, C.-M. Lazarovici, *op. cit.*, 2016.

unor comunități cu evoluții paralele, fiind împrumutate mai ales elemente de decor, decât cele legate de tehnologie, cum ar fi pasta neagră și castanie, cenușie, amestecul și arderea fiind diferite. Stațiunile de la Bodești-Cetățuia-Frumușica și Toflea-Dealul Tănăsoaia⁴⁶ sunt influențate de Precucuteni, dar au legături cu Ariușd I și II din Transilvania.

Tehnologia ceramicii este elementul esențial al unei civilizații, formele sunt legate de funcționalitate, iar decorul ține de „modă”. Arheologul trebuie să facă o *analiză procesuală*, pornind de la tipul și funcționalitatea în timp⁴⁷.

O formă comună de vas este tipul Bc2c care dăinuie, fiind o caracteristică a civilizației. În a doua parte a tabelului din figura 3 sunt unele materiale din situl de la Ariușd nivel V, care țin de un cluster mijlociu (marcaj brun). Tipul de buză Ab2b are o dezvoltare locală în cultura Ariușd. Forme târzii sunt tipurile A2d și Ad1c (vezi și Fig. 15).

Buzele îngroșate (Fig. 15-17a). Acestea apar în mai multe nivele Ariușd⁴⁸ și reprezintă un element al vremii, dar pasta indică civilizația căreia îi aparțin și momentul cronologic. O pastă cu amestec mineral arată legături sudice cu Vinča, Sălcuța și Gumelnița. După profilul buzei vasele se leagă de cele Vinča C3 (fost Vinča C2, la Miločić) și Sălcuța. Asemenea tipuri apar și în sud-vestul Balcanilor, în mediul Sălcuța-Krivodol-Bubani și nu este cazul să le analizăm, deoarece se dezvoltă organic din Vinča C⁴⁹. În Albania, ele apar în aceeași vreme la Gradec, în Epoca Cuprului (Chalcolitic la Korkuti)⁵⁰. Tot în Epoca Cuprului din Albania regăsim pictura cu alb pe negru sau roșu din Foeniul din Banat⁵¹.

Ceramica neagră, *blacktopped*, cu canelură lată și canelură dispusă pe mijlocul paharelor, reprezintă un element timpuriu asociat cu pictura albă și prin forme cu cele mai timpurii orizonturi de la Ariușd I și I/II și cele marcate de noi în Fig. 18.1, 3, 5, 6, 8.

Fragmentele ceramice cu pleavă și cu ciupituri socotite uneori eronat a fi „Cris” (Fig. 18.7), reprezintă un element care însoțește cele mai timpurii materiale asociate cu

---

⁴⁶ D. Alecsă, *Așezarea cucuteniană de pe dealul Tănăsoaia, sat Toflea, jud Galați*, în *Danubius*, XXXI, Supliment, 2013, p. 107-152.

⁴⁷ Am publicat un vast studiu despre analiza procesuală (Gh. Lazarovici, *Așezarea neolitică de la Zăuan II. Migrațiune și difuziune. Chalcoliticul balcano-anatolian. Propuneri pentru un sistem de analiză procesuală*, în *ActaMP*, 17, 1993, p. 11-47) și un model de analiză la Gura Baciului (Gh. Lazarovici, Z. Maxim, *Gura Baciului. Monografie arheologică*, BMN XI, Cluj-Napoca, 1995) și alte studii (privind metodele vezi C.-M. Lazarovici, Gh. Lazarovici, *Ruginoasa – Dealul Drăghici. Monografie arheologică*, BAM XX, Suceava, 2012; Gh. Lazarovici, *Ceramica pictată de la Gura Baciului. Prelucrări matematice și informatice*, în *Al treilea Simpozion „Știința și viața”*, Cluj-Napoca, 1994, p. 7-12.

⁴⁸ Gh. Lazarovici, *op. cit.*, 2016.

⁴⁹ Analogii largi am prezentat pentru grupele vinčiene, cu alt prilej, la publicarea materialelor de la Kuvin (Temes Kubin), Serbia, pentru fazele Vinča C2-D la Miločić: vezi Gh. Lazarovici, *Materialul arheologic de la Temes - Kubin [Kubin, Serbia] aflat în Muzeul Banatului din Timișoara*, în *In Memoriam Constantini Daicoviciu*, Cluj-Napoca, 1974, p. 201-218.

⁵⁰ M. Korkuti, *Neolithikum und Chalcolithikum in Albanien*, Mainz, 1995, Taf. 112.1-7.

⁵¹ F. Drașovean, *op. cit.*, 1997.

buzele îngroșate, pictura bicromă sau policromă din Petrești⁵², Sălcuța⁵³ și Gumelnița (Fig. 17a), Maliq II (Fig. 17b 21b) ș.a.⁵⁴.

Tot elemente cu dăinuire lungă sunt și străchinile cu buza îngroșată (tip Ad1b, C9 buză) care apar din Vinča C2-C3, Vinča - Pločnik⁵⁵ (Fig. 16a-16b), Sălcuța II⁵⁶, Gumelnița A1-A2 (Fig. 17a)⁵⁷. Dar fără o descriere a pastei se pot crea erori. De asemenea, frecvența lor ține de seria culturală, dar și cronologică, deci un studiu analitic se impune.

Motive ornamentale identice avem în Petrești timpuriu, dar și în Foeniul târziu din Transilvania (Fig. 19a). Ele sunt realizate cu roșu sau brun pe portocaliu, alb pe negru, roșu pe negru și altele. Asemenea categorii ceramice apar în fazele Zau IIIC-IV, în Foeni, în Petrești A (la Bernadea în Petrești A este un import Precucuteni II, fragment decorat cu pieptenele⁵⁸). Începând cu faza Ariușd II, decorul canelat (Fig. 22.c4) fie este influențat de Precucuteni II din Moldova, fie de cultura Gumelnița. Precizăm, din nou, că în Transilvania nu sunt stațiuni Precucuteni II (ne referim la canelurile spiralice sau semispiralice din jurul butonilor, Fig. 22.c4); în acea vreme aici sunt comunitățile Ariușd I.

Grupul Foeni, deși reprezintă o puternică mișcare sudică (analizată pe larg cu legăturile sale de Fl. Drașovean⁵⁹), prin caracteristicile sale a fost confundată cu materiale Vinča D. Regăsim cele două civilizații pe spații largi, influențându-se reciproc, fiind rezultatul unei migrații sudice, a treia, cea definită de Gh. Lazarovici sub numele „șocul Vinča C”⁶⁰. La Foeni este o stratigrafie de peste 1 m cu mai multe orizonturi de locuințe de dimensiuni mari, cu gropi lungi săpate în trepte, specifice, pe care le întâlnim și la Parța-Tell II, Turdaș – Locuințele 28-29 ș.a., Gomolava, Zau⁶¹ ș.a., toate de tip Vinča C.

⁵² I. Paul, *op. cit.*, 1992, pl. XXIIa, XXII.17-19; Z. Maxim, *op. cit.*, p. 105, cod MA.

⁵³ A. Radu, *op. cit.*, 2002, p. 301, Fig. 51-53.

⁵⁴ V. Voinea, *op. cit.*, 2005, Pl. 69; Maliq II, Korkuti 1995, Taf. 97, 101, 102, 112 ș.a.

⁵⁵ Comentarii pe larg cu privire la prezența lor în Vinča, Gh. Lazarovici, *op. cit.*, 1974.

⁵⁶ A. Radu, *op. cit.*, 2002, p. 356; la tipurile B și C din Sălcuța II și III avem toate variantele din Ariușd; de asemenea în pictura din faza Ariușd II sunt analogii la A. Radu, *op. cit.*, p. 355-356, Pl. 68-69.

⁵⁷ V. Voinea, *op. cit.*, 2005, Anexa 1, Tabel 1a forme deschise, nr. 5 și câteva elemente la bicromie, Tabel II la motive punctiforme și motive lineare.

⁵⁸ Materiale la Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, inv. p. 128684-128.724.

⁵⁹ F. Drașovean, *Nordgriechenland und der Mittlere Donauraum zum Ende de 6. und Beginn des 5. Jahrtausends v. Chr.*, în N. Tasić, C. Grozdanov (eds.), *Homage to Milutin Garašanin*, Belgrade, 2006, p. 267-277.

⁶⁰ Gh. Lazarovici, „Șocul” Vinča C în Transilvania, în *ActaMP*, 11, 1987, p. 37-38; Idem, *Der Vinča C – shock im Banat*, în *Relations Thraco - Illyro - Héliéniques*, București, 1994, p. 62-100.

⁶¹ Gh. Lazarovici, C.-M. Lazarovici, *The Neo-Eneolithic Architecture in Banat, Transylvania and Moldavia*, în V. Grammenos (ed.), *Recent research in the Prehistory of the Balkans*, Published by the Archaeological Institute of the Northern Greece and the Archaeological Receipts Fund, 3, Thessaloniki, 2003, p. 369-486; S.-A. Luca et alii, *Cercetările arheologice preventive de la Turdaș-Luncă (jud. Hunedoara). Campania*

Cele mai evidente exemple sunt două vase de la Lumea Nouă din nivele Foeni, cu legături în lumea sudică (Fig. 23.14-15), mai ales ca tehnică a pasteii (mai puțin ca forme și decor⁶²), ce formează un model pentru vasele Petrești A (Fig. 23.6-7). Cele din Banat sunt mai timpurii, dar nu au analogii în lumea locală (Fig. 20.3). Pentru acestea sunt analogii în Albania, dovadă că și acolo se petrec lucruri similare, sunt influențe din ambele Macedonii, Grecia, care ajung în Serbia, vestul Bulgariei, Banat, Crișana de sud și Transilvania.

Capacul de vas de la Lumea Nouă (Fig. 23.10) are analogii la Tren II (Fig. 21c17), atât ca formă cât și ca decor. Forme similare sunt la Turdaș, în unele piese din colecția Zsofiei Torma, publicată de M. Roska⁶³, unele din nivel Petrești după pastă.

Vase întregei Foeni, după pastă și decor, sunt la Gomolava (Fig. 24.1) și la Turdaș în nivelurile superioare (Turdaș III: Fig. 24.2-4).

Din datele prezentate rezultă clar că grupul Foeni, alături de fazele târzii ale culturilor Turdaș și Zau au jucat un rol important la nașterea civilizațiilor Epocii Cuprului din Transilvania (Petrești și Ariușd), desigur alături de o contribuție sudică pe care o regăsim pe spații largi. Din păcate, lipsesc studii analitice pentru aceste legături.

Dar în grupul Ariușd sunt și alte elemente care denotă influențe sudice. Ne gândim în primul rând la vasele de tip *kernos*, un exemplar de acest fel fiind descoperit la Bod-Priesterhügel⁶⁴, asemănător cu altele provenind de la Izvoare⁶⁵ și Scânteia⁶⁶.

Relațiile cu sudul – poate prin intermediul comunităților culturii Gumelnița sau independent – sunt reflectate și de prezența podoabelor din scoici *Spondylus gaederopus* și *Dentalium*. Piese de podoabă din *Spondylus gaederopus* au fost descoperite în două din

---

2011, Bibliotheca Brukenthal 59, Sibiu, 2012, p. 27-30, 111 ș.a., în special Gh. Lazarovici et alii, *Turdaș, C Sector, Reconstruction of feature OR ST 29 based on ethno-archaeological studies*, în *ActaTS*, XIII, 2014, p. 75-101.

⁶² Fr. Schachermeyr, *Die ältesten Kulturen Griechenlands*, Kohlhammer, Stuttgart, 1955, p. 106, 116, 127; E. Alram-Stern, *Die Ägäische Frühzeit*, 2. Serie, *Forschungsbericht 1975-1993. 1. Band, Das Neolithikum in Griechenland mit Ausnahme von Kreta und Zypern*, Mit Beiträgen von N. Efstratiu, K. Gallis, D. V. Gramenos, A. Sampson und p. Sotirakepoulon, Verlag des Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1996, p. 224 și urm., Fig. 11c, 29-30, 560-561; K. Gallis, *Ausgrabungen der neolithischen Siedlungen und Friedhöfe von Platia Magoula Zarkou, Souphli-Magoula und Makrychori 2 in Thessalien*, în E. Alram-Stern, *op. cit.*, 1996, p. 560-561; M. Pappa, *Neolithic Societies: Recent Evidence from Northern Greece*, în H. Todorova, M. Stefanovic, G. Ivanov (eds.), *op. cit.*, 2007, p. 266-267; S. Papadopoulos, *Decline of the Painted Pottery in Eastern Macedonia and North Aegean at the End of the Final Neolithic/ Chalcolithic Period*, în H. Todorova, M. Stefanovic, G. Ivanov (eds.), *op. cit.*, 2007, p. 318, Fig. 1.

⁶³ M. Roska, *Die Sammlung Zsofia von Torma*, Cluj, 1941, Pl. Cl.5-10.

⁶⁴ J. Teutsch, *Prähistorische Funde aus dem Burzenlande*, în *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien*, XXX, 1900, p. 189-202; Gh. Lazarovici, *op. cit.*, 2016.

⁶⁵ R. Vulpe, *Izvoare. Săpăturile din 1936-1948*, București, 1957.

⁶⁶ Inedit, C.-M. Lazarovici, *Vase de tip kernos*, în *Enciclopedia Cucuteni-Trypillia*, 2016 (în manuscris). O altă sinteză asupra vaselor de tip *kernos*: D. Boghian, *Unele observații cu privire la vasele cucuteniene de tip kernos/ pseudo-kernos*, în *MemAnt*, XXVIII, 2012, p. 39-64.

tezaurile culturii Cucuteni, la Ariușd (Cucuteni A-B, 40 de obiecte, Fig. 27/1-10⁶⁷) și Cărbuna (Cucuteni A₁-A₂, patru segmente de brățări⁶⁸). Astfel de piese realizate din *Spondylus* sunt menționate atât în așezări gumelnițene precum Pietrele-Măgura Gorgana⁶⁹, Sultana-Malu Roșu⁷⁰, dar și în necropole atribuite culturilor Boian sau Gumelnița⁷¹. Câteva mărgelile realizate din scoica *Dentalium* provin de la Bod-Priesterhügel⁷² (Fig. 28). Piese de podoabă din scoica *Dentalium* sunt cunoscute din necropola de la Căscioarele-D'Aia Parte (alături de cele de tip *Spondylus*; atribuite perioadei de tranziție de la Boian la Gumelnița⁷³), sau în cea de la Sultana-Malu Roșu (alături de piese din *Spondylus*⁷⁴).

În necropola de la Varna (= Gumelnița A2) de exemplu, piese din *Dentalium* apar în circa 15 morminte (din care 12 cenotafuri), iar cele realizate din *Spondylus gaederopus* în 17 morminte (din care 7 cenotafuri)⁷⁵.

Indiferent dacă scoicile de tip *Spondylus gaederopus* provin din Marea Neagră⁷⁶ sau din zona egeo-adriatică⁷⁷, ele indică relații sudice pentru grupul Ariușd.

⁶⁷ S. J. Sztáncsuj, *The Early Copper Age Hoard from Ariușd (Erösd)*, în Gh. Dumitroaia, J. Chapman, O. Weller, C. Preoteasa, R. Munteanu, D. Nicola, D. Monah (eds.), *Cucuteni 120 ans des recherches. Le temps du bilan / 120 Years of Research. Time to sum up*, BMA 16, Piatra-Neamț, 2005, p. 85-105.

⁶⁸ D. Monah, *Les trésors de la culture Cucuteni-Tripolye. Un examen préliminaire*, în A. Korvin-Piotrovskij, V. O. Kruc, S. M. Ryžov (eds.), *Tripil's'ky poselejnja-giganti. Materialy mižnarodnoy konferencij/Tripolian Settlements-Giants. The International Symposium Materials*, Kiev, 2003, p. 244-251 și bibl.

⁶⁹ M. Toderăș et alii, *Pietrele-Măgura Gorgana: o așezare eneolitică la Dunărea de Jos între 4500-4250 î.e.n.*, în MCA, S. N., V, 2009, p. 54, pl. XVII/1.

⁷⁰ C. Lazăr, M. Voicu, *The distortion of archaeological realities through objects: a case study*, în R. Kogălniceanu, R.-G. Curcă, M. Gligor, S. Stratton (eds.), *Homines, Funerara, Astra 2. Proceedings of the International Symposium on Funerary Anthropology, 23-26 September 2012, „1 Decembrie 1918” University Alba Iulia*, Oxford, 2015, p. 70.

⁷¹ S. Enea, *Necropolele neolitice și eneolitice din România – mărturiile ale simbolismului puterii și ale organizării sociale*, în G. Bodi (ed.), *In medias res praeistoriae. Miscellanea in honorem annos LXV peragentis Professoris Dan Monah oblata*, Iași, 2009, p. 84 și bibliografia; C. Lazăr, M. Voicu, *op. cit.*, 2015, p. 70; Brăilița: N. Harțuche, F. Anastasiu, *Brăilița. Așezări și cimitire omenești datând din epoca neolitică până în pragul orânduirii feudale*, Brăila, 1968.

⁷² Gh. Lazarovici, *op. cit.*, 2016.

⁷³ S. Enea, *op. cit.*, 2009 și bibliografia, p. 84.

⁷⁴ C. Lazăr, M. Voicu, *op. cit.*, 2015, p. 70.

⁷⁵ H. Todorova, *Die Mollusken in den Gräberfeldern von Durankulak*, în H. Todorova (coord.), *Durankulak, Band II. Die Prähistorischen Gräberfelder*, Sofia, 2002, p. 177-190; Eadem, *Katalog der prähistorischen Gräber von Durankulak*, în H. Todorova (coord.), *op. cit.*, 2002, p. 11-84 (în continuare 2002a).

⁷⁶ Eadem, *Die Spondylus-Problematik heute*, în S. Hiller, V. Nikolov (coord.), *Karanovo, Band III*, Wien, 2000, p. 415-422; C. Schuster, *Zu den Spondylus-Funde in Rumänien*, în *Thraco-Dacia*, XXIII, 2002, p. 37-84.

⁷⁷ M. Sfériadès, *Spondylus and long distance trade in Prehistoric Europe*, în D. W. Anthony, J. Y. Chi (eds.), *The Lost Worlds of Old Europe. The Danube Valley, 5000-3500 BC*, Princeton and Oxford, 2009, p. 179-190; V. Dimitrijević, C. Tripković, *Spondylus and Glycymeris Bracelets: Trade Reflections at Neolithic Vinča – Belo*

Sunt și alte piese de podoabă ce indică relații cu Gumelnița și ne referim la pandantivul de aur de tip *saltaleoni* de la Ariușd⁷⁸ (pierdut între timp) (Fig. 27/11), ce amintește de cele descoperite în așezări gumelnițene⁷⁹ sau în necropolele de la Varna⁸⁰ și Durankulak⁸¹.

Tot de arealul sudic se leagă și topoarele de tip Vidra, descoperite în mai multe așezări Cucuteni, precum Cucuteni-*Cetățuia*, Izvoare, Lupești, Mărgineni și Reci (din arealul Ariușd⁸²), ca și unele lame de silex retușate, de culoare gălbuie, cu spoturi albe, din terasele Dunării, descoperite la Bod în vechile săpături și aflate în colecțiile Naturhistorische Museum de la Viena⁸³.

Toate acestea indică relații intense cu comunitățile sudice ce au avut loc de-a lungul întregii evoluții a grupului Ariușd, ca și a culturii Cucuteni.

THE SOUTHERN CONNECTIONS OF PRECUCUTENI CULTURE
AND ARIUȘD GROUP IN TRANSYLVANIA

(Abstract)

Recently we have completed and expanded our database related to Precucuteni and Cucuteni (phase A) cultures, in order to have a more correct picture of the older or newer discoveries in Transylvania. In this area now there are data with a more clear stratigraphy (as well as others which are unsafe), and new radiocarbon data; all of these offer a better understanding of the moment when these civilizations appeared and also their relations with

---

Brdo, în DP, 33, 2006, p. 1-16.

⁷⁸ S. J. Sztáncsuj, *op. cit.*, 2005.

⁷⁹ Sultana-Malul Roșu: C. Hălcescu, *Tezaurul de la Sultana*, în CCDJ, II, 1995, p. 11-17; Pietrele: S. Hansen, M. Toderăș, *Pietrele und die neuen Dimensionen kupferzeitlicher Siedlungen an der Unteren Donau*, în S. Hansen (ed.), *Leben auf dem Tell als soziale Praxis. Beiträge des Internationalen Symposium in Berlin vom 26.-27. Februar 2007*, Bonn, 2010, fig. 31; Hârșova: E. Comșa, *Parures néolithiques en coquillages marins découvertes en territoire roumain*, în *Dacia*, 17, 1973, p. 61-76.

⁸⁰ K. Dimitrov, *Die Metallfunde aus den Gräberfeldern von Durankulak*, H. Todorova (coord.), *op. cit.*, 2002, p. 127-158; V. Slavcev, *The Varna Neolithic Cemetery in the context of the Late Copper Age in the East Balkans*, în D. W. Anthony, J. Y. Chi (eds.), *op. cit.*, 2009, p. 200.

⁸¹ H. Todorova, *op. cit.*, 2002a.

⁸² Vl. Dumitrescu, *Considérations et données nouvelles sur le problème du synchronisme des civilisations de Cucuteni et de Gumelnița*, în *Dacia*, VIII, 1964, p. 57; E. Comșa, *Les relations entre les cultures Cucuteni et Gumelnița*, în M. Petrescu-Dîmbovița, N. Ursulescu, D. Monah, V. Chirica (eds.), *op. cit.*, p. 85; I. Mareș, *Metalurgia aramei în neo-eneoliticul României*, Suceava, 2002; Idem, *Metalurgia aramei în civilizațiile Precucuteni și Cucuteni*, Suceava, 2012.

⁸³ Un astfel de silex am identificat atât la Ciuperceni, cât și în zona Razgrad în Bulgaria, în cadrul expedițiilor efectuate împreună cu Gerhard Trnka de la Viena.

contemporary civilizations of Transylvania and other areas. Our database involves information related to pottery (ceramic classes, ceramic technique, shapes of pots and decoration) and other sort of artefacts.

We have noticed and analysed different opinions related to the appearance of Precucuteni and of genetic elements from other civilizations involved in this process. So, we have analysed elements of linear pottery culture, of Turdaş and of Boian cultures (phases Bolintineanu and Giuleşti) who contributed to the genesis of Precucuteni in Transylvania. We have also established the evolution of Precucuteni stages in Transylvania (Precucuteni IA, IB; II only elements/imports) based on stratigraphic information and radiocarbon data published until now. In the mentioned area until now there are about 60 archaeological sites with Precucuteni materials (some of them unsafe). The southern elements who contributed to the beginning of Precucuteni are still visible even during Precucuteni IB (Boian-Bolintineanu, Vădastra and Boian-Giuleşti). At Precucuteni II levels other southern influences appear being reflected by discoveries in Moldavia as well as of sporadic ones from Transylvania: they suggest a new Boian migration after the Giuleşti phase. We also outlined the similarities and differences related to plastic art (idols) and other artefacts (altars) for Precucuteni discoveries in Transylvania and Moldavia.

We have also investigated discoveries related to Ariuşd group and our conclusion is that this cannot be separated from the development of Cucuteni. Stratigraphic data as well as the radiocarbon ones from Transylvania suggest its beginning (before 4600–4450 cal BC) in relation to the same southern movement which caused the occurrence of Petreşti culture (4800–4500 cal BC); Petreşti culture is based on this southern influence, Foeni, with some local elements (Zau and Turdaş). Precucuteni IA starts around 4700 cal BC and Precucuteni IB ends before 4500 cal BC. Taking into account these data, we can observe a period of cohabitation between Petreşti-Ariuşd group, of about 100 years, confirming imports from different sites of Transylvania. Radiocarbon data from Malnaş Băi and Păuleni are after 4700–4600 cal BC, and correspond of an Ariuşd AII/AIII stage. So, Ariuşd I start during Precucuteni IB stage and implies a contemporaneity with Ariuşd I/II.

We also refer to some factors that led to the genesis of Ariuşd group (interest in sources of copper, salt, manifested by other civilizations too; climate change in the period and climate optimum at 4500 cal BC) and civilizations that participate at its appearance (Foeni-Petreşti A group, local elements Zau III–IV, Precucuteni IA and IB of Transylvania, already influenced by Vinča C – Turdaş).

For Ariuşd group, we see four stages of evolution (based on analysis made on complexes and their materials): Ariuşd I–III, correspond to Cucuteni A1–A3, and the last stage, Ariuşd IV is contemporary and determined by Cucuteni A-B elements. The beginning of Ariuşd group is earlier comparing with Cucuteni, due to influences from the south-west and south (Vinča C, Turdaş, Foeni, and Sălcuţa). There are also some elements that distinguish

Ariușd I from Cucuteni A1. By analysing settlements of early Cucuteni phases we can notice influences related to Precucuteni, but also some of Ariușd I and Ariușd II (Bodești-Frumușica, Toflea).

LIST OF ILLUSTRATIONS

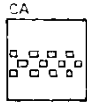

- Fig.1. Table 1A. The series of ornaments and their belonging to cultural units.
- Fig. 2. Table 1B. The main ornaments correlated and the series on cultural units.
- Fig. 3. Table 2. Cluster 1a. The main ornaments correlated and the series on cultural units.
- Fig. 4. Tiszapolgár – Precucuteni – Cucuteni (C) – Tripolye chronology, *apud* Diaconescu 2014, fig. 11.
- Fig. 5-6. Absolute chronological data: 5, Gh. Lazarovici; 6, *apud* Drașovean 2014.
- Fig. 7. Bălan Sândominic zone and copper occurrences in Eastern Carpathians.
- Fig. 8. 1, Processing Gh. Lazarovici *apud* Daim, Neubaureur 2005, Abb. 5/2; 2-3, *apud* Todorova 2006; 2011.
- Fig. 9. The stratigraphic profile made by Fr. László for Ariușd site (area of dwellings D1-D4).
- Fig. 10. Olteni site stratigraphy.
- Fig. 11. Mixture of ceramic.
- Fig. 12. Ariușd I, Păuleni L24, level Păuleni I.
- Fig. 13. Păuleni: A.a, Ariușd I, Păuleni I, structure of L24; A.b, Ariușd I/II, Păuleni I-II, L21; B, reconstitution made by Dan Buzea.
- Fig. 14. Păuleni I-II, pots from L5A and L21; 2.7 reconstitution of the drawing (background was black, while orange reflect secondary firing).
- Fig. 15. Ariușd group (characteristics of the pottery).
- Fig. 16a. Vinča C – Kuvin, Serbia, *apud* Gh. Lazarovici 1987.
- Fig. 16b. Gradec, *apud* Korkuti 1995, Taf. 112.
- Fig. 17a. Gumelnița A2, *apud* Voinea 2005.
- Fig. 17b. Maliq II, *apud* Korkuti 1995, Taf. 97.
- Fig. 18. Pottery from Ariușd I: 1, Olteni I; 2-3, 5, Păuleni; 4, 6-8, Bod (NHM, Vienna); 9, Bod (Brașov Museum); 10, Târgu Mureș.
- Fig. 19a. Decorative motifs late Foeni – early Petrești.
- Fig. 19b. Ciucângiorgiu ▲, Foeni import; Olteni II ▼, phase Ariușd II.
- Fig. 20. 1-4, Foeni site, Foeni group of Banat (*apud* Drașovean 2009, fig. 9-10).
- Fig. 21. Albania: a, Katundas IV, *apud* Korkuti 1995, Taf. 104; b, Kamnik, *apud* Korkuti 1995, Taf. 99; c, Tren II, *apud* Korkuti 1995, Taf. 101.

- Fig. 22. Ariuşd I/II - IIIA – Cucuteni A₁ - A₂ ceramic; a ▲ Păuleni L24; b, Izvoare ▲; c ▼ 1-6, Ariuşd VI-IV (L3-L4).
- Fig. 23. Foeni materials: 1-3, Vrşac At, Sound 6 Jama 4 (foto Gh. Lazarovici); 4-5, Hunedoara (foto S. Tincu); 6, Păuca; 7, Daia Română (6-7, *apud* Paul 1992); 8, Baci; 9, Archiud (8-9, *apud* Maxim 1999); 12-15, Lumea Nouă (*apud* Gligor 2009); 10-11, Turdaş I-II (*apud* Roska 1941, photo Gh. Lazarovici).
- Fig. 24. Foeni ceramics: 1, Gomolava; 2-3, Turdaş (3, photo Gh. Lazarovici); 4, *apud* Luca 2012, in Turdaş III level (Turdaş (3, 7), Foeni materials (4, 6)).
- Fig. 25. Bod-Priesterhügel, Braşov Museum collection, photo Gh. Lazarovici.
- Fig. 26. Izvoare, fragment of a kernos type pot, *apud* Vulpe 1957.
- Fig. 27. 1-10, Jewellery pieces made out of *Spondylus gaederopus*; 11, gold saltaleoni; *apud* Sztáncsu 2005.
- Fig. 28. Bod-Priesterhügel, Dentalium beads (photo Gh. Lazarovici).
- Fig. 29. Sultana-Malu Roşu, necklace with golden *saltaleoni* type beads, Museum of Gumelniţa culture, Olteniţa.
- Fig. 30. Bod-Priesterhügel, artifacts of pre-Balkan platform (Danube terraces) flint (NMW, Vienna), photo Gh. Lazarovici.

	Tângâu bordei 1, Bolani	Teloni 03AD5, Giulești	Leț, Precucuteni I	P. Cauce, Precucuteni I	Turdaș, Precucuteni I	Giulești, Precucuteni I	Olteni B Cartera, Prec I	Tărăția	Piscu Crăsani, Bolinteanu	Taga, Precucuteni I	Petești Școala, Precucuteni I	Cașol Poiana în Pisc, Prec I	Pianu de Jos, Precucuteni I	Ereșteghin, Precucuteni I	Alexandria, Giulești	Lunca - La Drăghoi, Bolintin.	zvoare I, Precucuteni I	clod, Precucuteni I	Lumea Noua, Precucuteni I	Traian - Dealul Viei, Prec I	Ereșteghin, Precucuteni I	Bancu, Precucuteni I	Păuca, Precucuteni I
T1		1																					
CA4	2	1	2																				
L6			1																				
FB2			2																				
FA			1																				
CB			2																				
L11			1																				
L2a			2				1																
L2		1	1			1			2														
DA0				1																			
I9					1																		
BG1					1	1																	
C6a			1	2	3		3		3	2		1	1										
FB							1																
DA5			1	2			1					1					1						
C6a											2												
FE1								1			1												
CA							1	1		2			1	1									
O1							1						1										
L11			1										1										
FK							1						1		1								
DA1			1																1				
BC			1		1		1		2	2		2						1	2				
E10													1										
E3													2										
BG								1								1							
DA						1	1						1								1		
EE1											1		1				2						
C7								1							1	1							
FE2														1			1						
BD												1					2						
C9												1			1	5	1						
AE																2							
HF2																4							
I11																2							
EA1																7							
C5																3	1						
I4													1					1	1				
Ha1																		1					
I5																		1	1				
I2																		1	1				
DG																			1				
LN11																			2				
LN3																			1				
LN2																			1				
I1																	1	1	1	2		2	
I9																	1	1					
I7																	1	1	1	2	1		
I9 I3																			1				
Ba6 Baia																			1	3		4	
Ba7 Baia																						1	1

Elemente sudice Elemente liniare Dănuire, element caracteristic culturii Precuc IA Precuc IB Au fost eliminate: AG AF C6 ED2 EE2 de la Pian (câte 1 fragm.) fiind corelate prin FK și BC, F4, FN, Ereșteghin (câte 1 fragm.), corelate prin E10 și DA.

Fig. 1. Tabel 1A. Serierea ornamentelor și apartenența lor la unități culturale.

	Zau III	Petrești Gr. Galbenă	Olteni Căminu cu nisip	Lumea Nouă	Eresteghin	Turdaș Tăuș	Bancu Ciucsângiorgiu	Iskod	Traian Dealul Vîei	Mîrșia II	Tărtăria	Turdaș CXV	Turdaș	Bata final lb	Izvoare I	Cașoț Poiana în Pîsc
CA 	1	2	1								1					
BC 		1	1	2						1						
LN7 				2												
CE 			1							1		1				
I2 				1			1	1								
C6 				1	1	2	1	1								
BA 			1						1	1						
I7 					2		1	1	1							
I1 							2	1	2							
C8 				2	1		1					3				
C5 							1		3						3	
							1									
DA5 															1	
												4	3	1		2
EB 												2			1	

ED 																		1		2				
EC 																		1	2	1	2			
EE 																		1	1	1	2			
C9. Precl/II																				2			5	
BG 																							1	
HF2 																							4	
HA 1 																							7	
FA1 																							7	
EET 																							2	1
Precucuteni IA																								
Precucuteni IB																								

Fig. 2. Tabel 1B. Principalele ornamente corelate și seriate pe unități culturale.

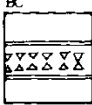

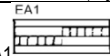
	Turdaș-Tăulaș	Olteni B - Cariera de nisip	Eresteghin	Păuca	Traian - Dealul Vei	Ciucșângiorgiu - Bencu	Giulești	Clod	Luntea Nouă	Teleor 003AD5 Giu.	Vădastra Bulgaria	Olteni B Cariera de nisip	Țaga	Cașolt	Piscu Crăsani Bol.	Vădastra	Lunca - La Drăghici	Izvoare I	Lișcoleanca Giul.	Tangătu Bogata Giul.	
CB 																					
							1		1					1						1	
1 										1	1		1								
FK HF3 BC 								2		1			2					1			1
C3 C8										1			1				1				
C7 Cașolt 										1			1	1	1	2	1				
BG LN3, DA5 										1			1	1			1				
C9 																1	5				
BD 																	2				
C5 Cașolt 													1				3				
FA1 EA1 																	7				
Precucuteni IA																					
Precucuteni IB																					
Elemente sudice																					

Fig. 3. Tabel 2. Cluster 1a. Principalele ornamente corelate și seriate pe unități culturale.

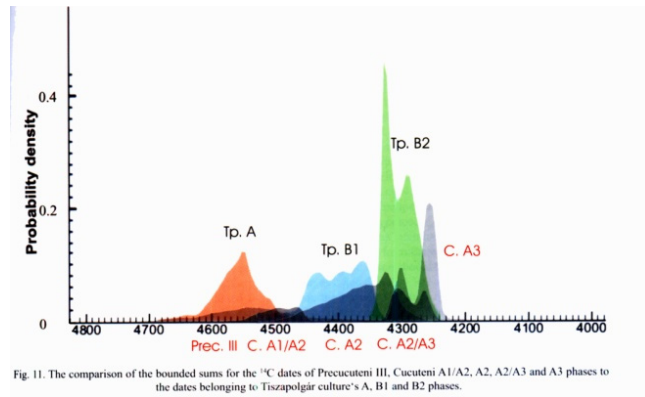
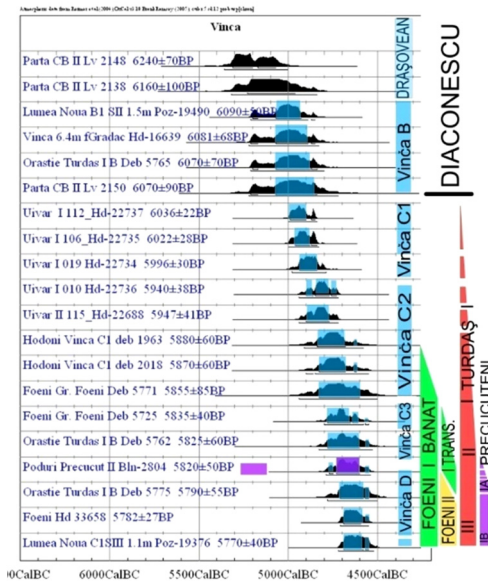

Fig. 4. Cronologia Tiszapolgár – Cucuteni – Tripolie, *apud* Diaconescu 2014, fig. 11

5

Vinca Sequence	Date calBC	Approx BC	Culture	Phase	Settlement	Level
A	5285-5217	5219	Vinca	A start	Vinca	
	5277-5077	5219	Cultura Banatului	III start	Parja	5-6
	5285-5136	5219	Vinca	A end/B start	Vinca	
B	5392-5031	5194	Zau	III start	Zau	
	5285-5055	5176	Cultura Banatului	III end	Parja	7c-6
	5245-4992	5107	Zau	IC end	Zau	
	5483-4857	5085	Cultura Banatului	IIC start	Sănandrei	5d
	5211-4857	5041	Cultura Banatului	III-B end	Parja	6a
	5162-4918	5036	Zau	IIIA start	Zau	
C1	5204-4824	5013	Vinca	B end/C1 start	Vinca	
	5129-4749	4949	Zau	IIIB end	Zau	
C2	5002-4877	4945	Vinca	C1 end/C2 start		
	5638-4525	4912	Petrești	A start	Daia Română	
	4997-4777	4866	Iclod	Ib start	Iclod	
	4795-4691	4736	Iclod	I end/II start	Iclod	
C3	4801-4655	4736	Vinca	C2 end		
	4921-4557	4721	Turdaș	II start	Orletie	
	4823-4614	4720	Foeni	I start	Foeni	I
D	4717-4594	4667	Iclod	II end/III start	Iclod	
	4736-4545	4645	Turdaș	II end/III start	Orletie	
	4697-4431	4591	Iclod	III end	Iclod	
	4626-4518	4566	Foeni	I	Foeni	III
	4632-4499	4557	Foeni	II? start	Lumea Nouă	
	4708-4206	4527	Turdaș	III end	Caripoc-Couce	
	4556-4474	4520	Foeni	I	Foeni	II/III
4543-4441	4495	Foeni	III? end	Lumea Nouă		
4546-4274	4457	Foeni	I end	Foeni	III	
4809-3751	4435	Petrești	A end	Daia Română		

6

Fig. 5-6. Date de cronologie absolută: 5, Gh. Lazarovici; 6, *apud* Drașovean 2014

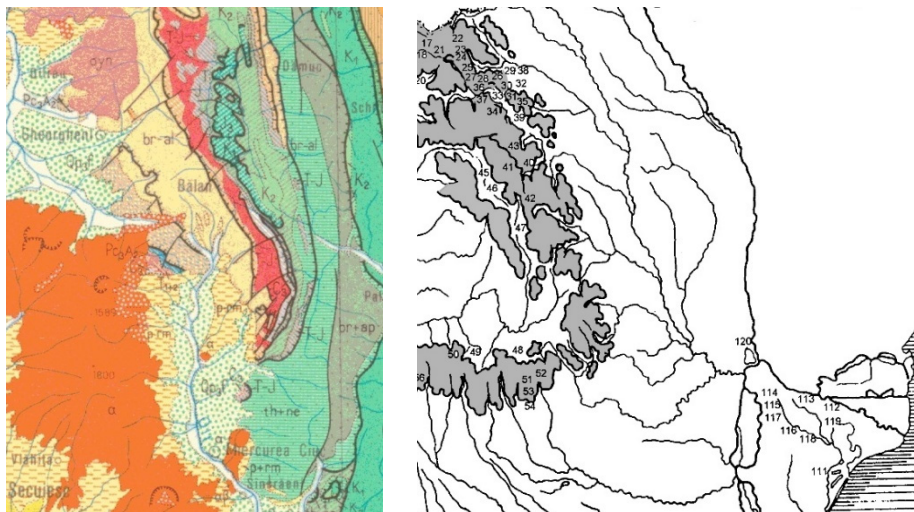

Fig. 7. Zona Bălan Sândonic și aflormentele de cupru din Carpații Răsăriteni

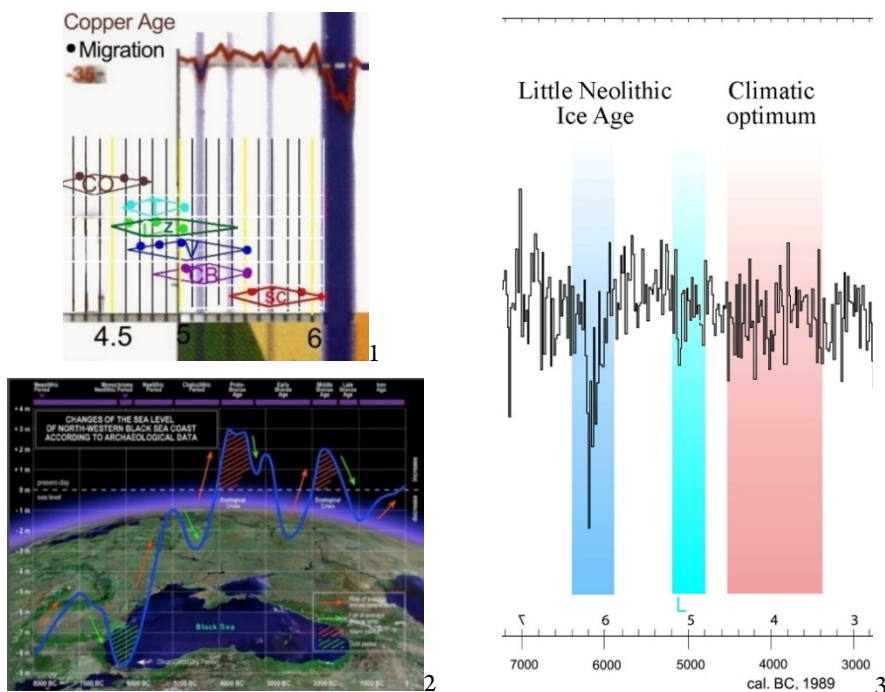

Fig. 8. 1, prelucrări Gh. Lazarovici *apud* Daim, Neubauber 2005, Abb. 5; 2-3, *apud* Todorova 2006; 2011

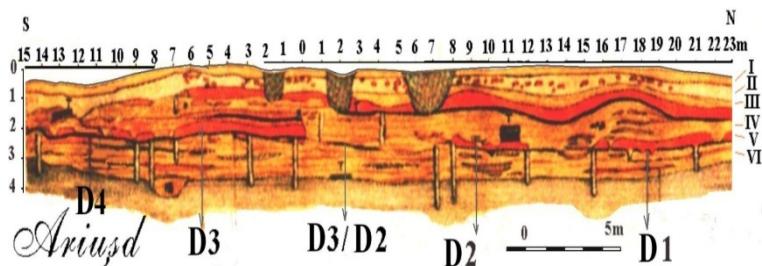

Fig. 9. Profilul stratigrafic realizat de Fr. László pentru Ariușd (zona locuințelor 1-4)

Olteni, S1, c. 8 (schită)

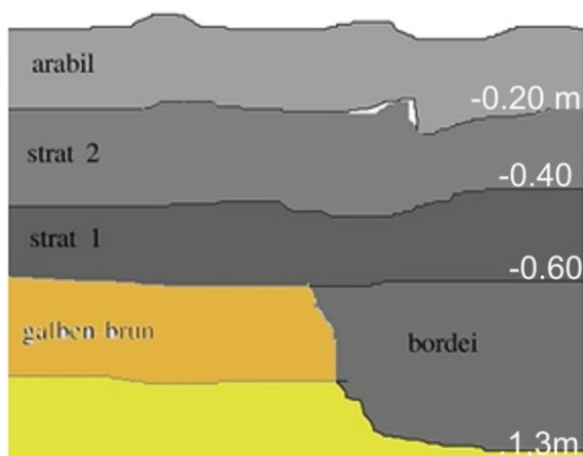

Fig. 10. Stratigrafia de la Olteni-Dâmbul Cetății

Amestecul	Olteni	Păuleni	Ruginoasa	Suma	%
Suma	599	590	1284	4976	
Procent	12	11.8	25.8		100
Nisip	32	1307	118	1457	29.3
Nisip și cioburi	55	1021	121	1197	24
Nisip fin	61	219	189	469	9.4
Nisip + măr	137	67	282	426	8.5
Nisip+cioburi+măr	3	2	241	246	5
Măr+nisip	40	47	149	236	4.7
Nisip mare	37	160	34	231	4.6
Cioburi pisate	20	165	2	187	3.7
Nisip + mică	92		2	94	1.9
Cioburi+nisip	29	8	32	69	1.4
măr	23	31	14	68	1.3
Sub 1% au fost eliminate din tabel.					

Fig. 11. Amestecuri în ceramică

a

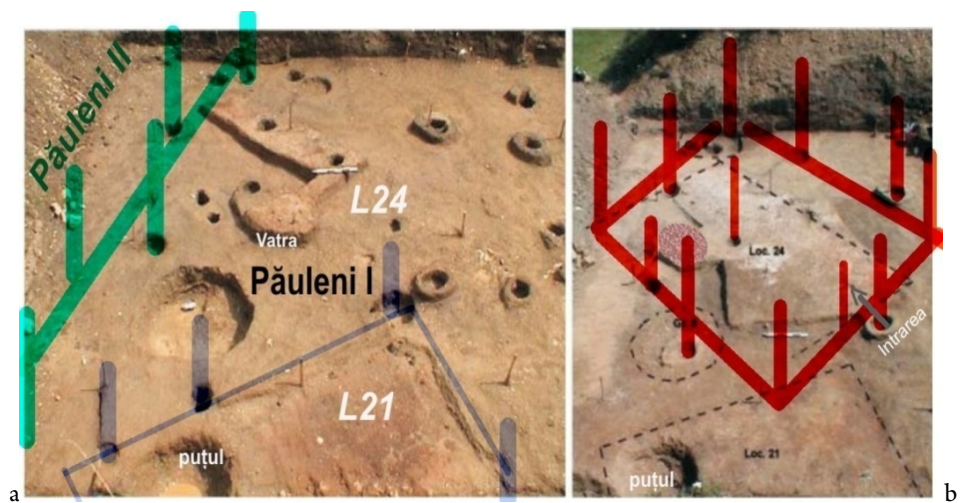
b

c

Fig. 12. Păuleni L24, nivel Păuleni I, Ariușd I

A

B

Fig. 13. Păuleni: A.a, Ariușd I, Păuleni I, L24 structura; A.b, Ariușd I/II, Păuleni I-II, L21; B, reconstituire Dan Buzea

Fig. 14. Păuleni I-II, vase din L5A și L21;
 2.7 reconstituirea desenului (fondul era negru, portocaliul reflectă arderea secundară)

Faza I																	
Faza II																	
nesigure																	
Faza IIIA																	
Faza IIIB																	
	Păuleni	Ariuşd C1.I	Ariuşd VI.III	Ariuşd VIIa.I	Petricani	Ariuşd V.III	Ariuşd VIIb. II	Olteni V.	Ariuşd G6.V	Turta	Ariuşd II.V	Bancu	Bixad	Moacăşa	Bod 2	Mugeni	Ariuşd
pastă neagră; canelură lată orizontală	1																
alb pe roşu	2							1									
Bc2b								1									
Bc2c	1	2	1	2	6	6+ 11	1	2		1		1	1	1		1	4
Aa2a					1	3	2	3	2		1						
Aa1						2	1										1
C9, tricromie; buza îngroşată						1					1						
Ad1a; bicromie								1						1			
Ab1b								1	1								1
Ab2a; buza îngroşată								1	1								1
Ba1a								4				1			1		4
Ad2										1						1	1
Ad1c													1	1			
Ab2b; buza îngroşată											1	1					6
Ab1a														1			2
Ad1a; ;													1				3
Ad1b; bicromie; buza îngroşată													1				3
Ba6c														2	1	6	2

Fig. 15. Grupul Ariuşd. Caracteristici ale ceramicii

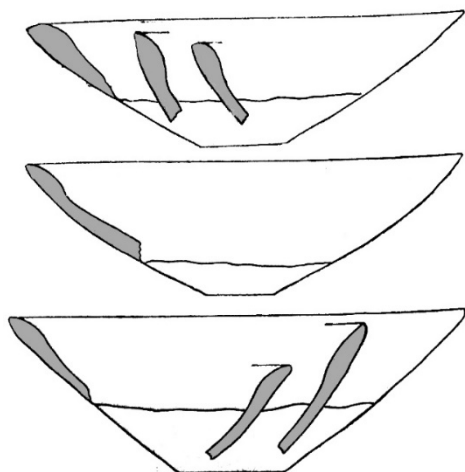

Fig. 16a. Vinča C – Kuvin, Serbia,
apud Gh. Lazarovici 1987

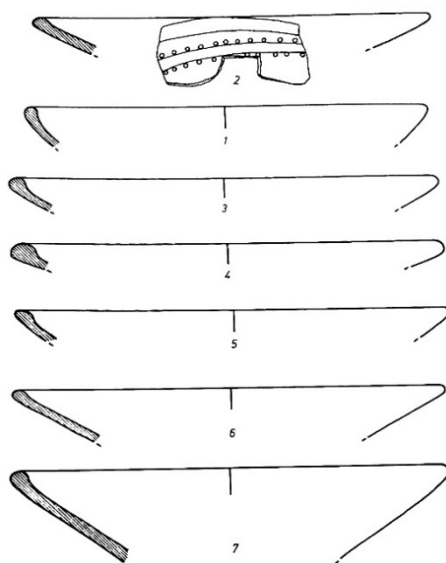
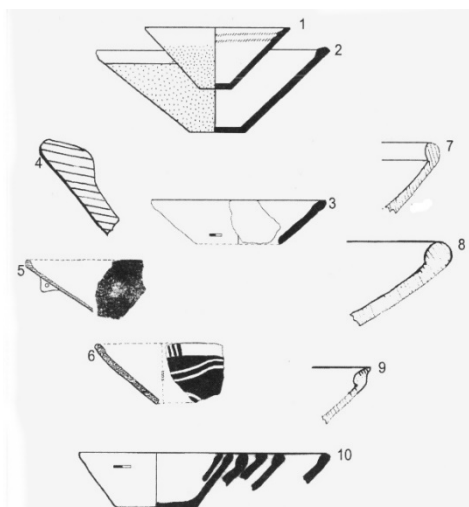

Fig. 16b. Gradec, *apud* Korkuti 1995, Taf. 112

Gumelnița A2 – Karanovo VI, faza II
Pl. 25 1.2.2. / 1, 2 Ovčarovo; 3, 4 Hârșova; 5, 6 Tangâră; 7 – 9 Medgidia;
1.2.3. / 11. Goljamo Delcevo; 12 Medgidia 10 Karanovo VI

Fig. 17a. Gumelnița A2, *apud* Voinea 2005

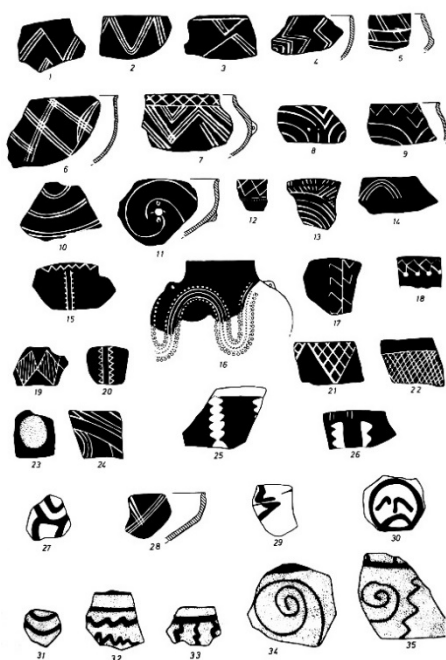

Fig. 17b. Maliq II, *apud* Korkuti 1995, Taf. 97

Fig. 18. Ceramică Ariușd I: 1, Olteni I; 2-3, 5, Păuleni; 4, 6-8 Bod (colecția NHM, Viena); 9, Bod (Muzeul Brașov); 10, Târgu Mureș

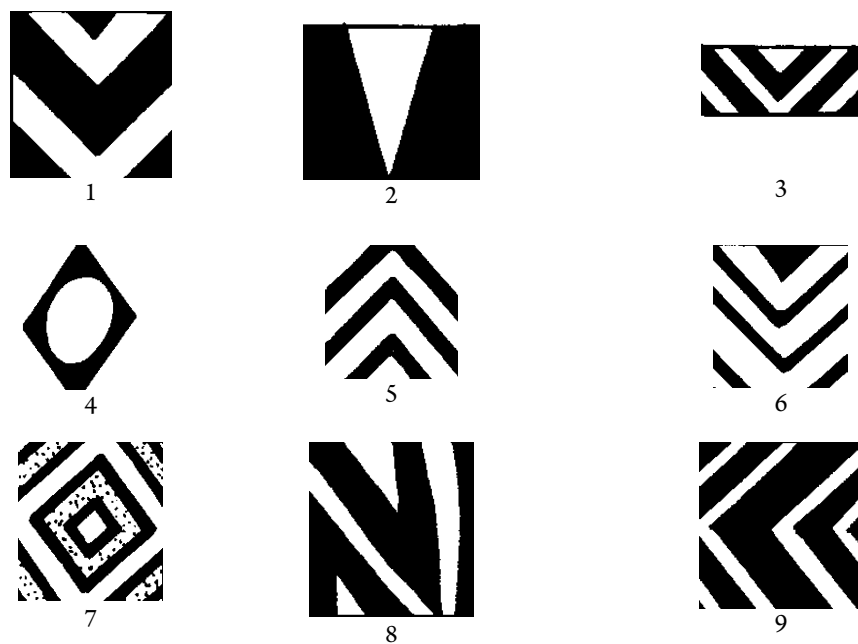

Fig. 19a. Motive decorative Foeni târziu-Petrești timpuriu

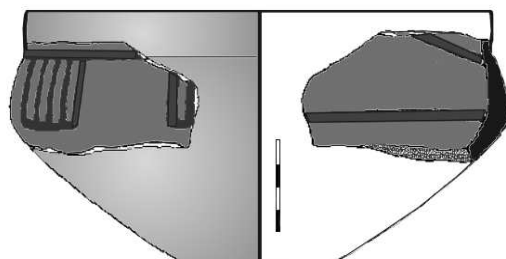

Fig. 19b. Ciucsângiorgiu ▲, import Foeni; Olteni II ▼, faza Ariușd II

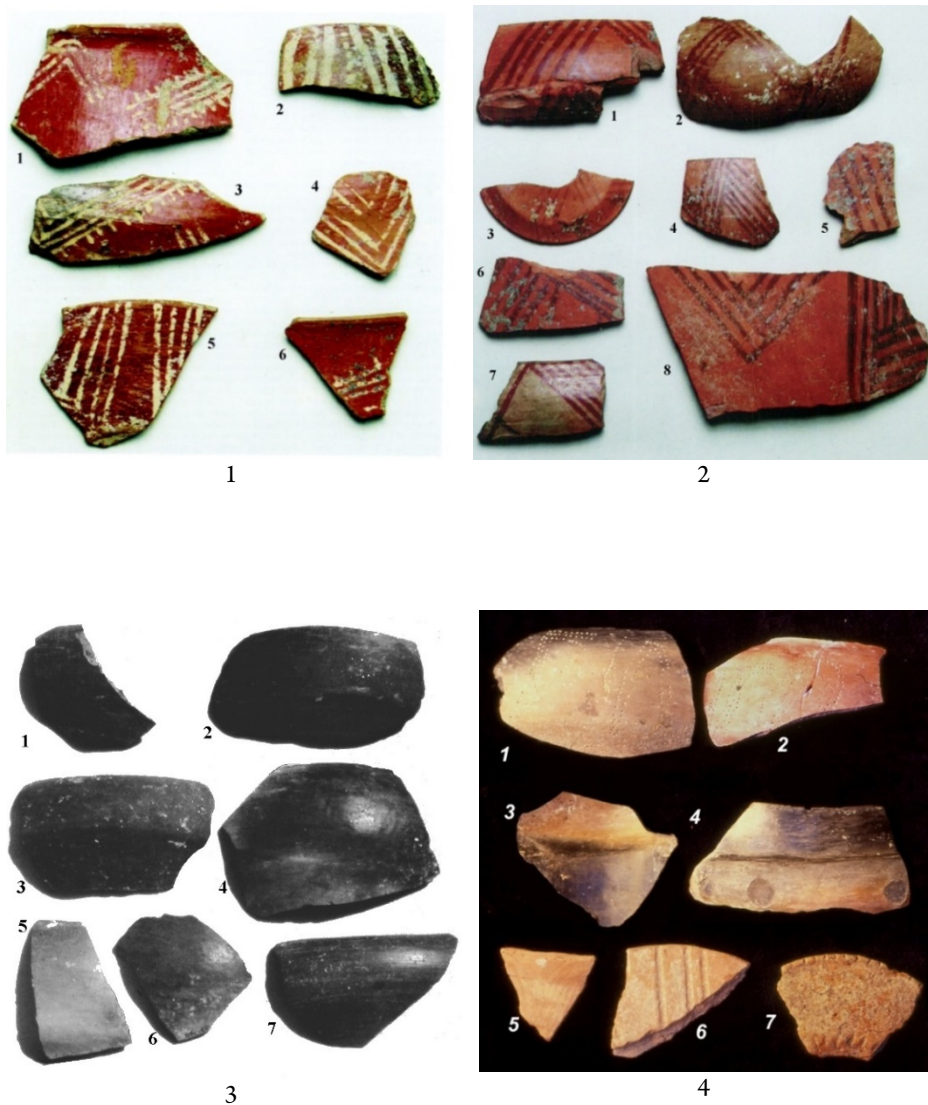

Fig. 20. Ceramică din grupul Foeni: 1-4, Foeni, Banat (*apud* Draşovean 2009, Fig. 9-10)

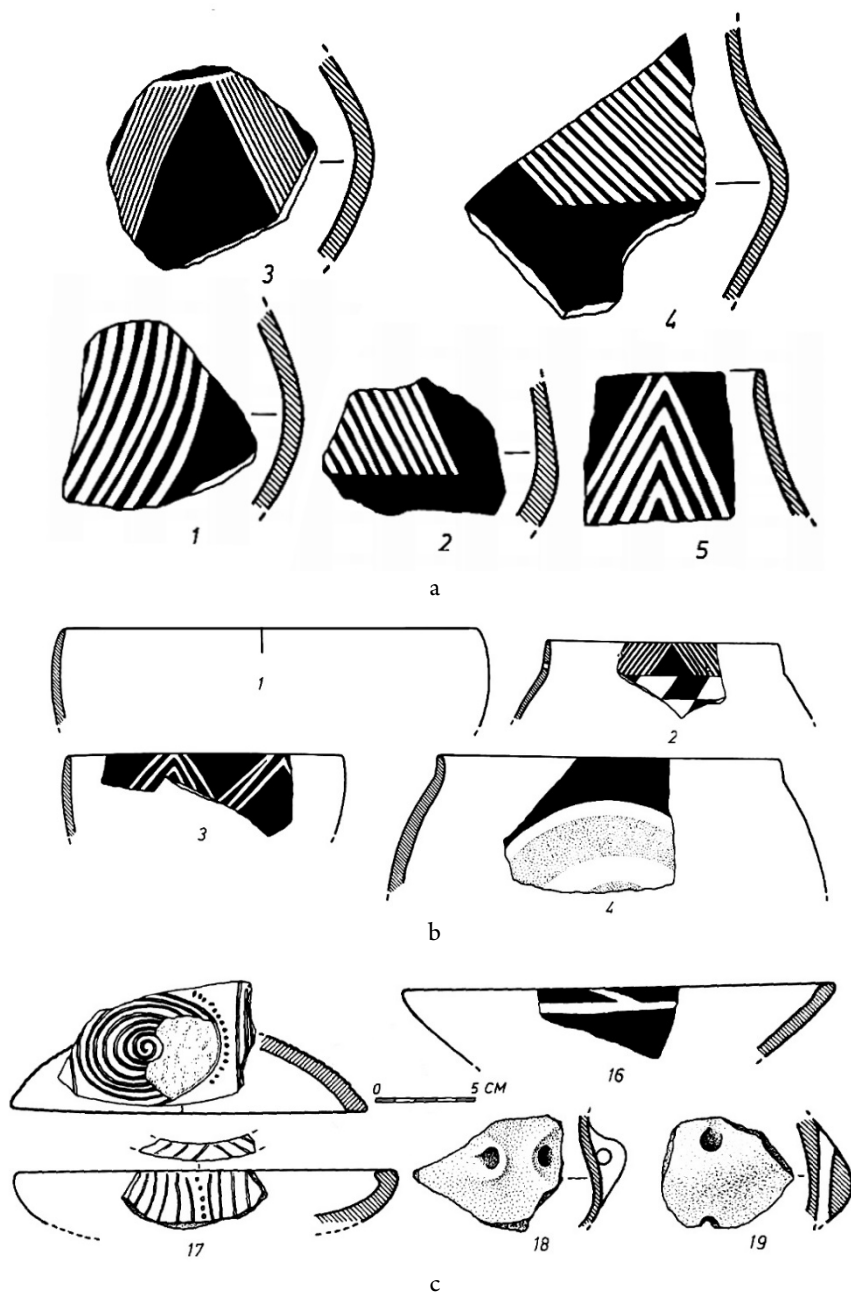

Fig. 21. Albania: a, Katundas IV, *apud* Korkuti 1995, Taf. 104;
 b, Kamnik, *apud* Korkuti 1995, Taf. 99; c, Tren II, *apud* Korkuti 1995, Taf. 101

Fig. 22. Ceramică Ariușd I/II - IIIA – Cucuteni A₁-A₂; a, Păuleni L24; b, Izvoare; c, 1-6, Ariușd VI-IV (L3-L4)

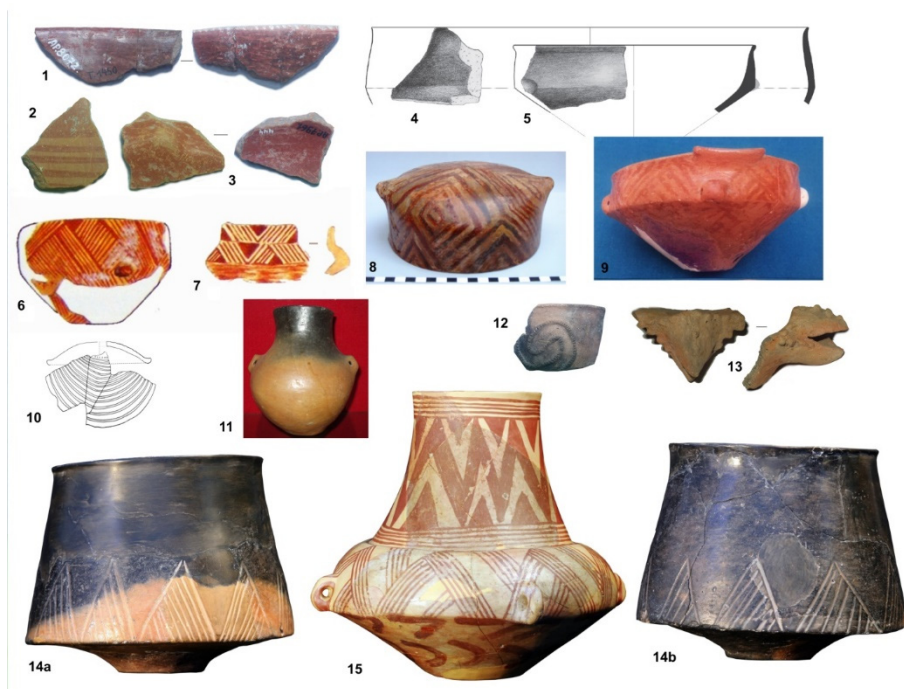

Fig. 23. Materiale Foeni: 1-3, Vrsac At Sonda 6 Jama 4 (foto Gh. Lazarovici);
 4-5, Hunedoara (foto S. Tincu); 6, Păuca; 7, Daia Română (6-7, *apud* Paul 1992);
 8, Baci; 9, Archiud (8-9, *apud* Maxim 1999); 12-15, Lumea Nouă (*apud* Gligor 2009);
 10-11, Tudaș I-II (*apud* Roska 1941, foto Gh. Lazarovici)

Fig. 24. Ceramică Foeni: 1, Gomolava; 2-3, Turdaș (3, foto Gh. Lazarovici); 4, *apud* Luca 2012, in nivel Turdaș III (Turdaș: 3, 7), materiale Foeni (4, 6)

Fig. 25. Bod-Priesterhügel, colecția muzeului Brașov, foto Gh. Lazarovici

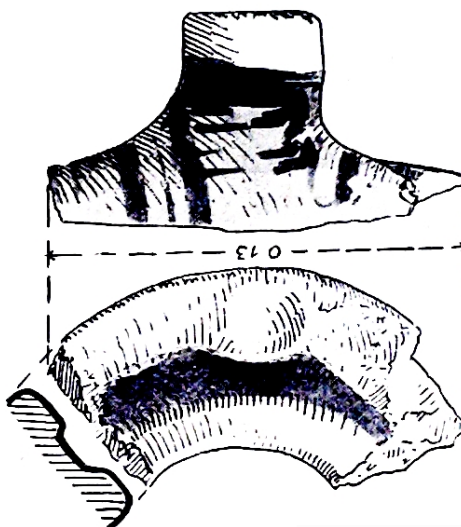

Fig. 26. Izvoare, fragment de vas kernos, apud R. Vulpe 1957

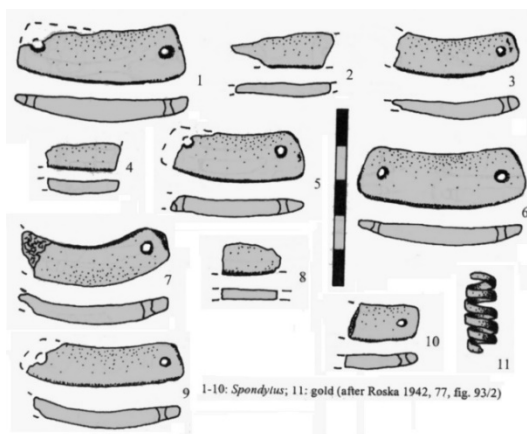

Fig. 27. 1-10, piese de podoabă din *Spondylus gaederopus*; 11, saltaleoni din aur; apud Sztáncsuj 2005

Fig. 28. Bod-Priesterhügel, mărgelile din *Dentalium*, foto Gh. Lazarovici

Fig. 29. Sultana-Malu Roșu, colier cu mărgelile de tip saltaleoni, Muzeul culturii Gumelnița, Oltenița

Fig. 30. Bod-Priesterhügel, unelte de silex (colecția NMH, Viena), foto Gh. Lazarovici